

Πράξη «Επιστημονική υποστήριξη σχεδιασμού εξειδίκευσης δράσεων ΠΕΣ» -
MIS 5001036

**Έκθεση ερευνητικών αποτελεσμάτων για το Δημοτικό σχολείο:
Έρευνα πεδίου για την ποιοτική διερεύνηση
της μαθητικής διαρροής**

Νίκος Φωτόπουλος

Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιολογίας
Τμήμα Κοινωνικής & Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

ΙΕΠ 2018

Όπου διατυπώνονται απόψεις στην παρούσα μελέτη αποτελούν απόψεις του συγγραφέα και όχι απαραίτητα επίσημες θέσεις του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Εισαγωγή

Το εν λόγω παραδοτέο Π.1.2.3.1 επιχειρεί να διερευνήσει το ζήτημα της μαθητικής διαρροής στο Δημοτικό μέσα από την ποιοτική προσέγγιση συγκεκριμένων σχολικών μονάδων, οι οποίες εμφανίζουν υψηλά ποσοστά διαρροής σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο ανά την επικράτεια. Ωστόσο, σύμφωνα με τον σχεδιασμό του συνολικότερου έργου, τα εργαλεία που παρήχθησαν στο πλαίσιο άλλων παραδοτέων συνδυάζονται με έρευνα - πεδίου σε σχολεία διαφορετικών γεωγραφικών περιοχών, με στόχο την ανάδειξη συγκεκριμένων χαρακτηριστικών τα οποία λειτουργούν επιδραστικά στο ζήτημα της μαθητικής διαρροής.

Ειδικότερα, το εν λόγω παραδοτέο θα εξετάσει το ζήτημα της μαθητικής διαρροής στην ποιοτική του διάσταση αναδεικνύοντας παράγοντες, όπως:

- το κοινωνικό / οικονομικό / οικογενειακό προφίλ μαθητών που είναι εκτεθειμένοι σε κίνδυνο διαρροής και πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης
- τα ιδιαίτερα εθνοπολιτισμικά τους χαρακτηριστικά (μεταναστευτική καταγωγή, μειονοτικά χαρακτηριστικά κ.ά.)
- τη σχολική τους πορεία και γενικότερα τη σχέση τους με το σχολείο
- τις τοπικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, όπως αυτές αναδύονται μέσα από την τοπική εκπαιδευτική «παράδοση».

Η γενικότερη στρατηγική της εν λόγω προσέγγισης εδράζεται στην επανατροφοδότηση και τον εμπλουτισμό των ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος παρακολούθησης, αλλά και αντιμετώπισης της μαθητικής διαρροής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, με στόχο τη διαμόρφωση μιας δέσμης ρεαλιστικών μέτρων και πρακτικών παρέμβασης στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Υπό την έννοια αυτή, όπως έχει ήδη αναδειχθεί ενδελεχώς σε προηγούμενο παραδοτέο του έργου, η ποιοτική διερεύνηση συμβάλλει ευθέως στην αποκωδικοποίηση των «γρίφων» που διέπουν τις αιτιάσεις της μαθητικής διαρροής, καθώς και αθέατων όψεων της εκπαιδευτικής πραγματικότητας που οι ποσοτικοί δείκτες δε δύνανται να αναδείξουν. Επιπροσθέτως, σε αυτήν την κατεύθυνση, θα

διερευνηθούν οι παράγοντες εκείνοι (σχολικοί, κοινωνικοί, πολιτισμικοί) που επηρεάζουν το φαινόμενο της μαθητικής διαρροής, καθώς και οι γεωγραφικές διαφοροποιήσεις τους με έμφαση σε τρεις περιφέρειες, οι οποίες επιλέχθηκαν λόγω των ποσοτικών ευρημάτων (υψηλοί δείκτες) στο πεδίο της μαθητικής διαρροής.

Ειδικότερα πρόκειται για: **α)** την περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης: 15^ο και 20^ο Δημοτικό Σχολείο περιοχής Δροσερού Ξάνθης **β)** την περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας: Δημοτικό Σχολείο Σαγείκων **γ)** την περιφερειακή Ενότητα του Κεντρικού Τομέα Αθηνών: 23^ο Δημοτικό Σχολείο.

Η περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης: η περίπτωση του 15^{ου} και 20^{ου} Δημοτικού Σχολείου Δροσερού Ξάνθης

Πηγή: <https://el.wikipedia.org>

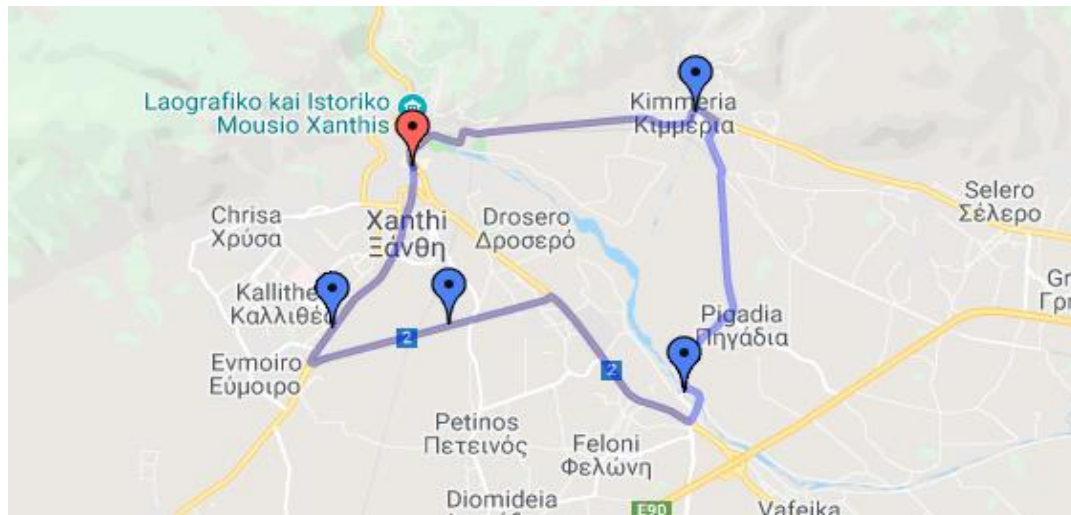
Η πόλη της Ξάνθης βρίσκεται στην περιοχή της Θράκης στη Βόρεια Ελλάδα. Συγκεκριμένα είναι η πρωτεύουσα της ομώνυμης Περιφερειακής Ενότητας, αλλά και έδρα του ομώνυμου Δήμου. Διοικητικά υπάγεται στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και σύμφωνα με την απογραφή του 2011 ο πληθυσμός της

ανέρχεται σε 65.133 μόνιμους κατοίκους. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία, η Διεύθυνση Α΄ βάθμιας Εκπαίδευσης Ξάνθης έχει στην ευθύνη της 177 σχολικές μονάδες ανάμεσα στις οποίες περιλαμβάνονται Νηπιαγωγεία, Δημοτικά αλλά και Μειονοτικά σχολεία.

Ο Νομός Ξάνθης είναι ένας Νομός όπου εμφανίζει σε συγκεκριμένα σχολεία σημαντικά υψηλά ποσοστά μαθητικής διαρροής γεγονός που συνδέεται με μια σειρά παραγόντων οι οποίοι επιδρούν «διαλεκτικά», δηλαδή σε συνθήκες αμοιβαίας αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης. Ειδικότερα και αναφορικά προς το μειονοτικό ζήτημα, το οποίο αποτελεί ένα από τα βασικά δομικά χαρακτηριστικά της περιοχής, το εκπαιδευτικό επίπεδο των μελών της μειονότητας εμφανίζεται χαμηλό με αισθητή απόκλιση από τον μέσο όρο σε εθνικό επίπεδο. Είναι, ωστόσο, σημαντικό να επισημανθεί πως στην ευρύτερη περιοχή από τη δεκαετία του '90 μέχρι και σήμερα έχει υλοποιηθεί μια εμβληματική προσπάθεια ανατροπής της αρνητικής αυτής εικόνας, με αποτέλεσμα η γενική κατάσταση της εκπαίδευσης να έχει βελτιωθεί αισθητά σε σχέση με το παρελθόν. Η προσπάθεια αυτή είχε ως αποτέλεσμα η φοίτηση των παιδιών της μειονότητας να ενισχύεται με γοργούς ρυθμούς, ενώ μεγάλος αριθμός παιδιών από τη μειονότητα, εκτός από τα μειονοτικά σχολεία, σταδιακά άρχισε να φοιτά στα δημόσια ελληνόγλωσσα σχολεία της περιοχής με συνέπεια την τόνωση των δεικτών και την ενίσχυση της εκπαιδευτικής συμμετοχής. Παρόλα αυτά, σε συγκεκριμένες περιοχές εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικά προβλήματα που σχετίζονται με τη φοίτηση, τη συμμετοχή και εν γένει τη σταδιοδρομία των παιδιών στην υποχρεωτική εκπαίδευση με συνέπεια τη διαιώνιση και την αναπαραγωγή μιας αρνητικής εικόνας, η οποία συνδέεται με παράγοντες τους οποίους θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε, αλλά να αναλύσουμε ερμηνευτικά στην εν λόγω αναφορά.

Ειδικότερα, η προσέγγιση μας έγινε στα δημοτικά σχολεία της Ξάνθης στην περιοχή Δροσερού (έρευνα πεδίου) όπου εμφανίζονται σημαντικά υψηλά ποσοστά μαθητικής διαρροής, ειδικότερα στα Δημοτικά σχολεία 15^ο και 20^ο αντίστοιχα. Συγκεκριμένα, η αναφορά μας δομείται στην ενδελεχή διερεύνηση των αιτιών, αλλά και των παραγόντων που προκαλούν τη μαθητική διαρροή σύμφωνα με ερευνητικά εργαλεία τα οποία αναπτύχθηκαν μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων, αλλά και προφορικών

αφηγήσεων από μέλη και φορείς της τοπικής εκπαιδευτικής κοινότητας οι οποίες έλαβαν χώρα στην περιοχή του Δροσερού από 4-6/2/2019.

Πηγή: <https://el.wikipedia.org>

Επιπροσθέτως, στην περιοχή της Ξάνθης πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με την αναπληρώτρια Διευθύντρια Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, με τις Διευθύντριες του 15^{ου} και 20^{ου} Δημοτικού σχολείου σε κοινή συνάντηση (σύμφωνα με δική τους επιθυμία) με 2 εκπαιδευτικούς των δημοτικών σχολείων (κοινή συνέντευξη επίσης) καθώς και με ένα γονέα, τα παιδιά του οποίου φοιτούν, αλλά και έχουν αποφοιτήσει από τα εν λόγω δημοτικά σχολεία. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως μεθοδολογικά εκτός από τις ηχογραφημένες συνομιλίες και τα «κείμενα λόγου» τα οποία απομαγνητοφωνήθηκαν, στη σύνταξη της έκθεσης αξιοποιήθηκαν και όλες οι σημειώσεις που κρατήθηκαν στο πλαίσιο της προφορικότητας κατά την περιήγηση σε χώρους, αίθουσες διδασκαλίας, και γειτονιές γύρω από τα σχολεία αλλά και την ευρύτερη περιοχή. Η μεθοδολογική αυτή αρχή, να σημειωθεί πως τηρήθηκε και στις τρεις περιπτώσεις στις οποίες υλοποιήθηκε το εγχείρημα.

Σύμφωνα με τα στοιχεία και τις αναφορές των Διευθυντριών, το 15^ο Δημοτικό σχολείο έχει στο δυναμικό του 391 εγγεγραμμένους φοιτητές (15 τμήματα) και το 20^ο 355 εγγεγραμμένους (13 τμήματα). Τα σχολεία αυτά συστεγάζονται και ένα μεγάλο μέρος των υποδομών τους περιλαμβάνει προκατασκευασμένα κτήρια, τα οποία κατά κοινή

ομολογία δε συνιστούν ένα επαρκές, κατάλληλο και παιδαγωγικά ελκυστικό σχολικό συγκρότημα.

Είναι σημαντικό, ωστόσο, να αναφερθεί πως η περίπτωση των σχολείων αυτών συγκεντρώνει μια σειρά ποικίλων χαρακτηριστικών που συνθέτουν το αμάλγαμα ενός ιδιαίτερου πεδίου που ενσωματώνει πληθυσμιακές ομάδες με συγκεκριμένα κοινωνικά, οικονομικά, αλλά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Χωρίς να είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε με ακρίβεια το αν ευθύνεται ο ένας ή ο άλλος παράγοντας περισσότερο για το ζήτημα της διαρροής, είναι αναγκαίο να αναδείξουμε τις βασικές παραμέτρους που εμπλέκουν στοιχεία που σχετίζονται με τη μειονοτική ταυτότητα, τη Ρομά προέλευση, το θρησκευτικό - πολιτισμικό status, το οικονομικό επίπεδο, την ταξική προέλευση κ.ά. συνθέτοντας ουσιαστικά το παζλ της «συλλογικής ταυτότητας» των παιδιών που φοιτούν στα εν λόγω σχολεία. Ωστόσο, οφείλουμε να λάβουμε σοβαρά υπόψη και άλλες διαστάσεις που αναδύονται και εμφιλοχωρούν στις συγκεκριμένες κοινότητες, οι οποίες σχετίζονται με έμφυλα στερεότυπα, παραδοσιακές αντιλήψεις, αποκρυσταλλωμένες στάσεις και συμπεριφορές, οπισθοδρομικές αντιδράσεις και πρακτικές κ.ά. Παράμετροι δηλαδή που λειτουργούν επιδραστικά στον τρόπο με τον οποίο οι συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες «εισπράττουν» το διακύβευμα του σχολείου, αλλά και της φοίτησης στους εκπαιδευτικούς θεσμούς γενικότερα.

Ωστόσο, πέρα από κάθε αμφιβολία στα εν λόγω σχολεία το πρόβλημα της μαθητικής διαρροής συνιστά ένα δομικό χαρακτηριστικό της κοινότητας που ζει στις συγκεκριμένες περιοχές. Το πρόβλημα, όμως, αξίζει να επισημανθεί πως δεν είναι μόνο στατιστικό ή σε επίπεδο αρνητικών δεικτών. Κι αυτό γιατί μια επιτόπια επίσκεψη στην περιοχή το καθιστά «χωροταξικά εμφανές», αλλά και «κοινωνικά ορατό» πληγώνοντας όχι μόνο την εικόνα, αλλά την ευοίωνη προοπτική της τοπικής κοινωνίας. Αξίζει, ωστόσο, για μια φορά ακόμα να επισημανθεί πως παρά το τεράστιο έργο που έχει προσφερθεί από εκπαιδευτικές δημόσιες μακροχρόνιες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις ειδικότερα στο πεδίο της μειονοτικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης των μουσουλμανοπαίδων, το πρόβλημα που εντοπίστηκε, αφορά στις συγκεκριμένες περιοχές και η γενικότερη συζήτηση προφανώς εστιάζει το ερευνητικό ενδιαφέρον της

στις εν λόγω περιπτώσεις με στόχο την ανάδειξη εκείνων των χαρακτηριστικών πάνω στα οποία οφείλουμε να αναστοχαστούμε.

Το κυριότερο όμως είναι, η εν λόγω έκθεση να συμβάλει στην ανάπτυξη ενός ειλικρινούς, τεκμηριωμένου, αλλά και ψύχραιμου ορθολογικού διαλόγου με στόχο τη διαμόρφωση ενός πλαισίου προτάσεων και πολιτικών που θα αποσκοπούν στην ανάσχεση και περιστολή του φαινομένου της μαθητικής διαρροής.

Σύμφωνα με την αρχιτεκτονική και το σχεδιασμό του παραδοτέου Π.1.2.3.1 το ερευνητικό υλικό και η ερμηνευτική του ανάλυση εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στα κάτωθι:

- **το κοινωνικό / οικονομικό / οικογενειακό προφίλ των μαθητών που είναι εκτεθειμένοι σε κίνδυνο διαρροής και πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης**

Σύμφωνα με τις συνεντεύξεις που υλοποιήθηκαν στα εν λόγω σχολεία, προκύπτει πως το πρόβλημα της μαθητικής διαρροής αφορά κατά κανόνα παιδιά που στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι Ρομά και σε γενικές γραμμές μοιράζονται ανάμεσα σε δύο θρησκευτικές ταυτότητες. Σε ορισμένες τάξεις υπερτερούν οι Ρομά μουσουλμάνοι ενώ σε άλλες οι Ρομά χριστιανοί, χωρίς ωστόσο, σύμφωνα με τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, το θρησκευτικό στοιχείο στη συγκεκριμένη περίπτωση να παίζει τον δεσπόζοντα ρόλο. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συλλέχθηκαν, αλλά και τις αφηγήσεις των ερωτηθέντων, ουσιαστικά αυτό που υπερτερεί στην προκειμένη περίπτωση είναι η Ρομά καταγωγή, η οποία περιλαμβάνει μια σειρά από ισχυρά έμφυλα, αλλά και παραδοσιακά στερεότυπα τα οποία λειτουργούν κυριαρχικά πάνω στην ανάπτυξη συγκεκριμένων συμπεριφορών. Αποτέλεσμα αυτής της στερεοτυπικής νοοτροπίας είναι τα κορίτσια να προορίζονται - από τις οικογένειές τους και την κοινότητα - για το γάμο και τη δημιουργία οικογένειας από πολύ μικρή ηλικία ενώ τα αγόρια να εισέρχονται από πολύ μικρές ηλικίες στον εργασιακό στίβο, με τον τρόπο που η οικογένεια αλλά και η κοινότητα αντιλαμβάνονται. Σύμφωνα με την αναπληρώτρια Διευθύντρια Α' βάρθμιας Εκπαίδευσης Ξάνθης, σε επίπεδο περιφέρειας η περίπτωση του Δροσερού εμφανίζει έντονα την εικόνα της υποβάθμισης, όψη που εδράζεται στη γενικότερη οικονομική και κοινωνική καχεξία που περιβάλλει την περιοχή μέσα στην οποία έχει αναπτυχθεί ο συγκεκριμένος οικισμός. Ένα από τα πιο

σημαντικά και εμφανή προβλήματα του οικισμού είναι το χαμηλό οικονομικό επίπεδο των οικογενειών από τις οποίες προέρχεται ο μαθητικός πληθυσμός, γεγονός που συνδέεται με εξίσου χαμηλού επιπέδου κοινωνικές αναφορές και προσδοκίες. Συγκεκριμένα αναφέρεται πως *«ζουν σε άθλιες οικονομικές συνθήκες, γεγονός που αποτυπώνεται στο οικιστικό περιβάλλον παρόλο που δεν λείπουν και αυτοί που έχουν εξασφαλίσει ένα σχετικά καλό βιοτικό αλλά και καταναλωτικό επίπεδο»*.

Για το ίδιο θέμα οι Διευθύντριες των δύο Δημοτικών σχολείων αναφέρουν πως οι μαθητές έρχονται υποχρεωτικά στο σχολείο όχι λόγω του κινήτρου της μάθησης και της εκπαιδευτικής ή κοινωνικής κινητικότητας, αλλά: *«λόγω επιδομάτων και γενικότερα λόγω των παροχών που δίνονται ως κίνητρο στις οικογένειες των εγγεγραμμένων μαθητών»*. Ωστόσο, σύμφωνα με τις Διευθύντριες: *«η μεγαλύτερη μαθητική διαρροή παρατηρείται στις πιο μεγάλες τάξεις, στην 5^η π.χ. αφού για παράδειγμα τα κορίτσια δε συνεχίζουν στο Γυμνάσιο γιατί παντρεύονται»*.

Αναφορικά προς το μαθησιακό υπόβαθρο των οικογενειών των εν λόγω μαθητών οι διευθύντριες αναφέρουν πως είναι εξαιρετικά χαμηλό επισημαίνοντας χαρακτηριστικά πως: *«Είναι σχεδόν αναλφάβητοι (...) παρόλο που υπάρχουν και γονείς που θέλουν να βάζουμε εργασίες στα παιδιά για το σπίτι»*. Σχετικά προς το ίδιο ζήτημα δύο εκπαιδευτικοί (δασκάλος του 15^{ου}) επισημαίνουν πως το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών είναι εξαιρετικά χαμηλό, γεγονός που επηρεάζει ευθέως την απόδοση και τη γενικότερη στάση των μαθητών απέναντι στο σχολείο. Συγκεκριμένα αναφέρουν πως *«λίγοι γονείς ενδιαφέρονται, οι περισσότεροι είναι αδιάφοροι ενώ η επικοινωνία είναι σχεδόν ανύπαρκτη (...) σε πολλές περιπτώσεις εκτός από το ότι αδιαφορούν, όταν τα παιδιά τους τιμωρούνται, οι ίδιοι αντιδρούν άσχημα»*.

Συμπερασματικά, το κοινωνικό, οικονομικό και οικογενειακό προφίλ των μαθητών που είτε διαρρέουν, είτε είναι εκτεθειμένοι σε κίνδυνο διαρροής και πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης στην εν λόγω περιοχή συμπυκνώνει και περιλαμβάνει χαρακτηριστικά που συνδέονται με την οικονομική ανέχεια, την χαμηλή κοινωνική κατάταξη στην κοινωνική και επαγγελματική ιεραρχία, την εικόνα μιας οικογένειας που ζει με τον στο πλαίσιο μιας παραδοσιακής, πατριαρχικής και εκτεταμένης συγκρότησης, που επιδοτείται από τις πολιτικές του κράτους πρόνοιας και διέπεται από τα χαρακτηριστικά της φυλής Ρομά ενέχοντας τα κατάλοιπα ενός νομαδικού

τρόπου ζωής με έμφυλα στερεότυπα, προλήψεις και δεισιδαιμονίες που λειτουργούν ως τροχοπέδη για την ορθολογική προσέγγιση του διακυβεύματος που η εκπαίδευση συνολικότερα προσφέρει.

- τα ιδιαίτερα εθνοπολιτισμικά τους χαρακτηριστικά,

Αναφορικά προς τα ιδιαίτερα εθνοπολιτισμικά τους χαρακτηριστικά πέρα από τη θρησκευτική ταυτότητα, (χριστιανική/μουσουλμανική) η πλειοψηφία των μαθητών είναι κατά κανόνα Ρομά, γεγονός που συνδέεται ευθέως με συγκεκριμένες στάσεις και αντιλήψεις αλλά και συμπεριφορές. Παρά τη διαφορετικότητα του θρησκειώματος, σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς, αλλά και τα στελέχη της εκπαιδευτικής διοίκησης αυτό που επικυριαρχεί στο ζήτημα της σχολικής διαρροής στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η ταυτότητα Ρομά η οποία, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, εμφανίζεται να ηγεμονεύει και να αποτελεί ουσιαστικά ένα σχετικά σθεναρό πολιτισμικό πλέγμα το οποίο δυσχεραίνει την απρόσκοπτη πρόσβαση στους εκπαιδευτικούς θεσμούς.

Συγκεκριμένα σύμφωνα με τις εκπαιδευτικούς των Δημοτικών σχολείων πέρα από τις οικονομικές δυσκολίες που είναι υπαρκτές το μεγαλύτερο πρόβλημα ενδεχομένως εντοπίζεται στα χαρακτηριστικά, τις ιδιαιτερότητες και τον τρόπο ζωής της φυλής, κάτι που κατά τη γνώμη τους, συνδέεται με την παροχή των κινήτρων τα οποία βέβαια εμφανίζονται να έχουν χαμηλή αποτελεσματικότητα και κυρίως μικρή διάρκεια. Συγκεκριμένα αναφέρεται: *«Πολλοί λένε ότι δεν έχω λεφτά για να πάρω τσάντα στο παιδί μου. (...) η μετακίνηση ωστόσο του πληθυσμού είναι επίσης πρόβλημα. Πάνε και έρχονται (...) Οτιδήποτε γίνεται π.χ. κάποιο πρόγραμμα, ο ενθουσιασμός των παιδιών κρατάει λίγο και μετά θέλουν άλλο κίνητρο».* Στην προέκταση του συλλογισμού αυτού γονέας μαθητών και των δύο δημοτικών αναφέρει χαρακτηριστικά πως: *«Προσπαθούμε για τα παιδιά. Τα παιδιά παντρεύονται, τα κορίτσια πάνε 15 χρονών και παντρεύονται (...) Ειδικότερα πάνω στο ζήτημα της κουλτούρας επισημαίνει πως: «υπάρχει αυτή η κουλτούρα, (το ότι δηλαδή τα κορίτσια παντρεύονται νωρίς) είναι όμως και άλλα παιδιά που οι γονείς τους πάνε για δουλειές και τότε πρέπει τα μεγαλύτερα παιδιά να προσέχουν τα μικρότερα αδέρφια τους. Υπάρχουν και οικογένειες που δυσκολεύονται πολύ οικονομικά».* Ωστόσο, μια ακόμα σημαντική

παράμετρος, η οποία επισημαίνεται, είναι η παιδική εργασία η οποία αρχίζει από πολύ νωρίς κυρίως για τα αγόρια. Επιπροσθέτως οι συχνές μετακινήσεις των οικογενειών, «τρεις μήνες στην Ελλάδα, τρεις στη Γερμανία ή την Ολλανδία και πάλι πίσω» δυσχεραίνει απόλυτα το σχέδιο της συνεπούς φοίτησης, αφού η διακοπτόμενη φοίτηση αποτελεί ουσιαστικά τον προπομπό της μαθητικής διαρροής. Στην ουσία εδώ επιβεβαιώνεται αυτό που βασικοί εκπρόσωποι της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης αποκαλούν «αυτό-εκπληρούμενη προφητεία» υπό την έννοια της ολοκλήρωσης μιας διαφαινόμενης επιτέλεσης του «χρονικού ενός προαναγγεληθέντος θανάτου».

Είναι σαφές, λοιπόν, πως τα εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά, πέρα από την προκείμενη περίπτωση εμπλέκονται συνολικότερα με δραστικό τρόπο στο ζήτημα της μαθητικής διαρροής, αφού παιδιά με καταγωγή Ρομά, αλλά και παιδιά που ανήκουν σε οικογένειες παλιννοστούντων ή άλλων μειονοτικών ομάδων συγκαταλέγονται σε εκείνες τις ευπαθείς ομάδες που εκπληρώνουν την προφητεία της μαθητικής διαρροής. Ωστόσο, σύμφωνα με το ερευνητικό μας υλικό, αυτό που δε διαφάνηκε, στη συγκεκριμένη περίπτωση, χωρίς ωστόσο να γενικεύουμε, είναι η ευθεία συσχέτιση του θρησκέυματος (ως μειονοτικής κοινωνικής ομάδας) με το ζήτημα της μαθητικής διαρροής.

- η σχολική τους πορεία και τη σχέση τους με το σχολείο

Αναφορικά προς τη σχολική πορεία και τη σχέση τους με το σχολείο, οι μαθητές που διαρρέουν από το σχολείο εμφανίζουν από πολύ νωρίς μια γενική εικόνα που είναι απογοητευτική. Πρόκειται για παιδιά που αναπτύσσουν από νωρίς μια σχετικά δύσκολη έως και προβληματική σχέση με το σχολείο η οποία δεν αντιμετωπίζεται «θεραπευτικά» από το οικογενειακό περιβάλλον. Σύμφωνα με την Αναπληρώτρια Διευθύντρια της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, το σχολείο στην περιοχή του Δροσερού «ήταν ένας χώρος που παραδοσιακά ενώ τα παιδιά εγγράφονταν στη συνέχεια δεν πήγαιναν γιατί δεν υπήρχε στρατηγική από την οικογένεια» Και συνεχίζει πώς: «παρόλες τις πιέσεις και τις προσπάθειες από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς οι συνθήκες μέσα στις αίθουσες παραμένει απερίγραπτη αφού οι αίθουσες είναι προκατασκευασμένες με το χωροταξικό πρόβλημα να είναι από τα μεγαλύτερα αυτή

τη στιγμή». Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι απόψεις των εκπαιδευτικών του σχολείου οι οποίες ωστόσο τεκμηριώνουν την κακή σχέση των παιδιών με το σχολείο στο προβληματικό οικογενειακό περιβάλλον. *«Πολλές φορές μας εξοργίζουν τα παιδιά, αλλά όταν πάμε στο σπίτι τους και βλέπουμε τραγικές καταστάσεις, βλέπεις τι βιώνουν αυτά τα παιδιά και δεν περιμένεις κάτι διαφορετικό».* Ωστόσο, αυτό που αποτελεί κοινό τόπο στις αναφορές των ερωτηθέντων είναι η άρνηση των γονιών να δεχτούν την προβληματική σχέση των παιδιών με το σχολείο, αφού, όταν οι εκπαιδευτικοί τους καλούν, σε λίγες περιπτώσεις βρίσκουν ανταπόκριση. Συγκεκριμένα, οι Διευθύντριες αναφέρουν: *«Μπορεί να μην έρθουν την πρώτη μέρα, αλλά μετά και από άλλες οχλήσεις θα έρθουν. Κάποιοι γονείς δεν παραδέχονται ότι τα παιδιά τους έχουν κακή συμπεριφορά. Κάποιοι δεν την αναγνωρίζουν κιόλας, υπάρχουν όμως και γονείς που νοιάζονται...».*

Κατά τη γνώμη όμως των εκπαιδευτικών του 15^{ου} δημοτικού το μεγάλο και σημαντικό πρόβλημα που επιβαρύνει τη μαθησιακή σχέση των παιδιών με το σχολείο είναι το γλωσσικό ζήτημα. Πέρα δηλαδή από τα ζητήματα της συμπεριφοράς τα οποία δημιουργούν προβληματικές και συγκρουσιακές σχέσεις, η μη ορθή κατανόηση αλλά και χρήση της γλώσσας καθιστά έως και αδύνατη τη φοίτηση στο σχολείο. Συγκεκριμένα, αναφερόμενοι στα προβλήματα που εμφανίζει η σχέση των παιδιών με το σχολείο επισημαίνουν πως: *«Είναι και το μαθησιακό, και τα προβλήματα συμπεριφοράς, είναι και η γλώσσα. Υπάρχουν παιδιά που μιλάνε ελληνικά μόνο με το δάσκαλο. Τα ελληνικά τα μαθαίνουν εδώ και για αυτούς είναι σαν ξένη γλώσσα ενώ μεταξύ τους κάποια παιδιά στην τάξη πάλι δε μιλάνε ελληνικά. Λες απλά πράγματα και δεν καταλαβαίνουν (...)*».

Ωστόσο, σημαντικό είναι το γενικευμένο κλίμα θυμού και βίας που υπάρχει από την πολύ μικρή ουσιαστικά ηλικία. Σύμφωνα με τις Διευθύντριες αναφέρεται πως: *«Ναι υπάρχουν πολλές κλοπές, δεν υπάρχει όμως θυματοποίηση - με την έννοια της στοχοποίησης μεμονωμένων μαθητών - αφού όλοι είναι εναντίον όλων».* Γενικά έχουν πολύ θυμό αλλά δεν στοχεύουν κάποιον. *«Αν χτυπήσουν, ένα παιδί έρχεται μετά όλη η οικογένεια να υπερασπιστεί το παιδί και γίνεται καβγάς...».* Κατανοούμε, λοιπόν, πως πολλά από τα παιδιά που φοιτούν στα συγκεκριμένα σχολεία αναπτύσσουν αυτοσχέδιες στρατηγικές, αλλά και τακτικές κοινωνικής επιβίωσης μέσα στο σχολικό

χώρο με συνέπεια να ενδημεί ένα γενικευμένο κλίμα πολεμικής όπου η αντίδραση απέναντι στη σχολική πειθαρχία, αλλά και στις μαθησιακές απαιτήσεις του σχολείου να μετουσιώνεται σε ανεκτό κώδικα επικοινωνίας και εργαλείο επίτευξης της κοινωνικής αποδοχής.

- **οι τοπικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες**

Επιχειρώντας συνολικότερα να σταθμίσουμε τις γενικότερες ιδιαιτερότητες και τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με την τοπική κοινωνία, αλλά και την ευρύτερη περιοχή, οφείλουμε να σταθούμε σε ορισμένα στοιχεία που λειτουργούν με ιδιαίτερα επιδραστικό τρόπο. Αναμφίβολα, η κοινωνία της Ξάνθης εμφανίζει έντονο το στοιχείο της πολιτισμικής διαφορετικότητας γεγονός που εδράζεται σε παράγοντες όπως η θρησκεία, η καταγωγή, το γλωσσικό υπόβαθρο. Ανεξάρτητα από το αν ο ένας ή ο άλλος παράγοντας διαμορφώνει τη δική του δυναμική στο ζήτημα της μαθητικής διαρροής η εικόνα στο Δροσερό αποπνέει τη γενική αίσθηση μιας κοινότητας στην οποία ενδημεί, έστω και με σχετικούς όρους, η υποβάθμιση, η φτώχεια, η ανέχεια, η απουσία ενός συστηματικού και αποτελεσματικά ενεργού δικτύου κοινωνικής προστασίας. Η είσοδος στον οικισμό που αρχίζει μετά το πέρασμα των γραμμών του σιδηροδρόμου, στις παρυφές της πόλης, δίνει σταδιακά την εικόνα μιας εξαιρετικά περίπλοκης κατάστασης, η οποία γίνεται αντιληπτή ευθύς εξαρχής. Για παράδειγμα, την ώρα του σχολείου, δεκάδες ανήλικα παιδιά κυκλοφορούν είτε ασυνόδευτα στους δρόμους, είτε σε παρέες τόσο στην ευρύτερη περιοχή όσο και έξω από τα από τα κάγκελα του σχολικού συγκροτήματος το οποίο αποτελείται κυρίως από κτίσματα προκατασκευασμένα. Ουσιαστικά η εικόνα ενός άναρχα δομημένου οικισμού συνδέεται με την εικόνα ενός πληγωμένου σχολικού συγκροτήματος όπου η προσπάθεια των εκπαιδευτικών αποδεικνύεται τιτάνια όχι τόσο στο να εκπληρώσουν τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις ως λειτουργοί της εκπαίδευσης όσο να συγκρατήσουν τα παιδιά μέσα στο ασφαλές προστατευτικό πλαίσιο του σχολείου. Αναμφίβολα η επικυριαρχία του στοιχείου της Ρομά καταγωγής ανεξάρτητα από το θρήσκευμα, αλλά και από την οικονομική κατάσταση των κατοίκων αποτελεί σύμφωνα

με τους ερωτηθέντες το βασικό ζήτημα με το οποίο η πολιτεία οφείλει «να αναμετρηθεί». Κι αυτό γιατί ακόμα και αν κάποιοι κάτοικοι εμφανίζουν καλύτερες οικονομικές συνθήκες, ή ανήκουν στο κυρίαρχο θρήσκευμα της περιοχής η σχέση τους με το σχολείο δεν εμφανίζεται να διαφοροποιείται. Η αναπληρώτρια Διευθύντρια Πρωτοβάθμιας, ωστόσο, εμφανίζεται να επιμένει ιδιαίτερα στο στεγαστικό ζήτημα θεωρώντας πως θα πρέπει να λυθεί άμεσα ώστε το σχολείο να καταστεί ελκυστικό. Το ίδιο επισημαίνει και για το βοηθητικό προσωπικό το οποίο είναι αναγκαίο να ενισχυθεί προκειμένου να υποβοηθηθεί το λειτούργημα των εκπαιδευτικών οι οποίοι δεν μπορούν μονομερώς να αντιμετωπίσουν το ζήτημα της μαθητικής διαρροής.

Συγκεκριμένα αναφέρει: *«Ναι, αν δεν είχαμε την υπηρεσία της πρόνοιας δεν θα βγάζαμε άκρη. Το θέμα όμως είναι να λυθεί το κτηριακό. Είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα. Αν μπορέσουμε να στεγάσουμε όλα τα παιδιά, θα μπορέσουμε να κάνουμε πολύ περισσότερα πράγματα. Πρέπει το κτηριακό ωστόσο να είναι ελκυστικό στα παιδιά». Ωστόσο και οι Διευθύντριες των σχολείων επισημαίνουν πως «κάποιες εγκαταστάσεις απαιτείται να είναι ελκυστικές για τους μαθητές. Για παράδειγμα η θέρμανση, είναι προβληματική» Επίσης, πιστεύουν πως : «(...)Οι αλλαγές έρχονται πολύ αργά. Για να σταματήσει η διαρροή θα περάσουν πολλά χρόνια».*

Παρόλα αυτά επιμένουν emphaticά στις ιδιαίτερες οικονομικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες της περιοχής οι οποίες κρατούν τα παιδιά δέσμια συγκεκριμένων πρακτικών και νοοτροπιών που τα απομακρύνουν σταδιακά από το σχολείο. Emphaticά αναφέρουν πως *«τα αγόρια συνήθως πηγαίνουν για δουλεία, τα κορίτσια κοιτάνε τα πιο μικρά παιδιά στο σπίτι ή παντρεύονται νωρίς. Σε γενικές γραμμές όμως δεν έχουμε θέμα με την παραβατικότητα».*

Ένα εξίσου σημαντικό θέμα που θίγουν είναι «γκετοποίηση» στο πλαίσιο του οικισμού αφού παρόλο που αποτελεί ουσιαστικά διαμέρισμα του Δήμου Ξάνθης, εμφανίζεται σαν να λειτουργεί ως ένα «ξένο σώμα» μέσα στο σύνολο της τοπικής κοινωνίας. Παρόλα αυτά θεωρούν πως το πρόβλημα είναι διαχρονικό και πως η τοπική κοινωνία, μέσα στην ιδιαιτερότητά της σαφώς και γνωρίζει το πρόβλημα. Ωστόσο δεν είναι σε θέση να το αντιμετωπίσει με συνέπεια διαρκείς αντεγκλήσεις αλλά και πολλαπλές αντιφάσεις. Συγκεκριμένα εστιάζουν τόσο στα προβλήματα στο εσωτερικό του οικισμού τα οποία σχετίζονται με αντιθέσεις που δομούνται σε παραδοσιακές

ισορροπίες και συσχετισμούς δύναμης, σε θεσμικά εμπόδια αλλά και την αδιαφορία που η κυρίαρχη κοινωνία δείχνει στην προσπάθεια του οικισμού να δώσει ευκαιρίες σε παιδιά που θέλουν να αναζητήσουν μια διαφορετική εκπαιδευτική διαδρομή. Συγκεκριμένα για το γενικότερο πρόβλημα της αρνητικής εικόνας που εμφανίζει ο οικισμός αναφέρουν: *«Γνωρίζουν την κατάσταση, αλλά μας έχουν πει ότι φταίει μία ομάδα κατοίκων, που μένουν σε μία χωριστή γειτονία και πώς αν διώξουμε αυτούς όλα θα πάνε καλά. Έτσι μας έχει πει ο αντιδήμαρχος. Το ότι δηλαδή οι οικογένειες αυτές (στον οικισμό) στιγματίζουν όλη την περιοχή».*

Στην προέκταση ωστόσο του συλλογισμού αυτού, οι εκπαιδευτικοί του 20^{ου} σχολείου επισημαίνουν πως βασικές προτεραιότητες οι οποίες απαντούν αποφασιστικά στα ήδη και σοβαρά ενυπάρχοντα προβλήματα είναι: *«Καινούργιο σχολείο, και όχι εδώ (στη συγκεκριμένη περιοχή εννοούν). Αν το σχολείο ήταν πιο κοντά στην Ξάνθη θα ήταν καλύτερα, να υπάρχει οργανωμένο πρόγραμμα (...) χρειάζονται υποδομές και πρέπει οι γονείς να έχουν κάποια εκπαίδευση».*

Ωστόσο αυτό που είναι ενθαρρυντικό σε σχέση με τους ίδιους εκπαιδευτικούς είναι οι καλές σχέσεις που έχουν αναπτύξει όλα αυτά τα χρόνια που εργάζονται στα σχολεία του οικισμού, γεγονός που λειτουργεί παρηγορητικά και ενισχυτικά απέναντι στις δυσκολίες που εμφανίζονται. Συγκεκριμένα αναφέρουν πως: *«Ένα πράγμα που μας κρατάει είναι το κλίμα που υπάρχει μεταξύ μας. Δεν έχουμε προβλήματα μεταξύ μας. Και τους καινούργιους (εκπαιδευτικούς) προσπαθούμε να τους βοηθάμε. Με την διεύθυνση είναι επίσης πολύ καλά τα πράγματα. Το να έχουν και σταθερά πρόσωπα βοηθάει πολύ τα παιδιά, γιατί μπαίνουν σε μία ρέγουλα με τον δάσκαλο αφού είναι πολύ δύσκολο να συνηθίσουν έναν καινούργιο».*

Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης περίπτωσης είναι σημαντικό να αναφερθεί πως στα εν λόγω σχολεία παρόλο που παλαιότερα είχαν γίνει κάποιες προσπάθειες σήμερα δεν λειτουργούν σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων. Σε συνομιλία με γονέα που έχει και τα δύο παιδιά του στα εν λόγω δημοτικά σχολεία επισημαίνεται η συστηματική αδιαφορία, αλλά και αδυναμία ταυτόχρονα αφού *«Πολλοί γονείς εργάζονται στα χωράφια. Τα παιδιά προσέχουν τα μικρά, (εννοεί τα μικρότερα παιδιά), τα κορίτσια μεγαλώνουν λίγο και μετά παντρεύονται, δεν έχουν στο μυαλό να διαβάσουν».* Ωστόσο, θεωρεί πως τα χορηγούμενα επιδόματα άλλαξαν κάπως την κατάσταση του

ενδιαφέροντος από πλευράς γονιών επισημαίνοντας πως: «φέτος είδαμε μεγάλες αλλαγές. Πολλές οικογένειες συγκεκριμένα για αυτό το επίδομα στέλνουν τα παιδιά τους (στο σχολείο)».

Είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθεί πως επιχειρούνται διάφορες προσπάθειες απογκετοποίησης των παιδιών, αλλά αυτό δε φαίνεται να είναι εύκολο αφού ενυπάρχουν σοβαρά εμπόδια τα οποία αναδύονται τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό του οικισμού. Συγκεκριμένα οι Διευθύντριες αναφέρουν: «Φέτος στείλαμε 26 παιδιά από τα σχολεία του οικισμού σε δημόσια σχολεία της Ξάνθης προκειμένου να απογκετοποιηθούν. Αυτή η μετακίνηση έγινε τη φετινή χρονιά. Η Διεύθυνση εκπαίδευσης έβαλε λεωφορείο, ήταν μία κεντρική πρωτοβουλία για να πάνε 2-3 παιδιά σε κάθε σχολείο στην πόλη της Ξάνθης. Όταν κυκλοφόρησε αυτό, τα άλλα σχολεία θεώρησαν ότι θα καταστραφούν (...)».

Επιπροσθέτως και αναφορικά προς την προσπάθεια απογκετοποίησης η οποία επιχειρείται, ο γονέας με τον οποίο συνομιλήσαμε μας ανέφερε πως το βλέπει θετικά και πως θα τα στείλει και ο ίδιος τα παιδιά του, αφού όσοι γονείς το έπραξαν ήταν: «Για να ξεφύγουν τα παιδιά τους από την φασαρία, για να πάνε σε ένα καλύτερο περιβάλλον». Ωστόσο, το εγχείρημα δε διαφαίνεται εύκολο αφού οι αντιστάσεις δεν είναι λίγες τόσο σε επίπεδο στερεοτύπων όσο και σε επίπεδο κατεστημένων νοοτροπιών.

Για τα στελέχη της εκπαίδευσης εκτός από τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες της περιοχής, το χαμηλό οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο του οικισμού το οποίο αντανακλάται στο οικιστικό περιβάλλον αποτελεί μια διαχρονική αρνητική σταθερά η οποία επηρεάζει σημαντικά την επιλογή παρακολούθησης του σχολείου. Κατά τη γνώμη τους εκφράζεται ένας προβληματισμός σύμφωνα με τον οποίο οι επιδοματικές πολιτικές που ακολουθούνται δε δύνανται μονομερώς να λύσουν το πρόβλημα της μαθητικής διαρροής αφού δίνουν ένα εφήμερο κίνητρο το οποίο δε συνδέεται με μια μακροπρόθεσμη στρατηγική ανάπτυξης της περιοχής και των κατοίκων της. Αντίθετα, υποστηρίζουν πως συντηρεί μια προβληματική σχέση με την πολιτεία και το εκπαιδευτικό σύστημα, γεγονός που αποδυναμώνει την ισχύ ενός μακροπρόθεσμου κινήτρου για εκπαιδευτική, επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα.

Η περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας: η περίπτωση του Δημοτικού Σχολείου Σαγείκων

Πηγή: <https://el.wikipedia.org>

Η περιφέρεια της Δυτικής Ελλάδας είναι μια μεγάλη περιφέρεια η οποία περιλαμβάνει τρεις (3) περιφερειακές ενότητες και συγκεκριμένα τις περιφερειακές ενότητες Αιτωλοακαρνανίας, Αχαΐας και Ηλείας. Ωστόσο το πρόβλημα της μαθητικής διαρροής φαίνεται να εμφανίζεται εντονότερα σε σχολεία των νομών Αχαΐας και Ηλείας. Ειδικότερα, μιας και αναφερόμαστε στο επίπεδο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης η μαθητική διαρροή συνδέεται με οικισμούς και περιοχές όπου επικρατεί το στοιχείο των κοινοτήτων Ρομά, γεγονός που είναι αναγκαίο να ληφθεί σοβαρά υπόψη.

Ειδικότερα η Αχαΐα είναι ένας Νομός, που στο εσωτερικό του υπάρχουν διαφοροποιήσεις. Είναι μια περιοχή που συνδυάζει το αστικό στοιχείο με τις δυσπρόσιτες περιοχές (π.χ Καλάβρυτα, Κλειτορία κ.λπ.) χωρίς ωστόσο να μπορεί να πει κανείς πως συνολικά είναι μια δυσπρόσιτη εκπαιδευτική περιφέρεια. Ως προς το πρόβλημα της μαθητικής διαρροής εμφανίζεται σχετικά μικρό πρόβλημα κυρίως στις μεταβάσεις από βαθμίδα σε βαθμίδα. Γενικότερα για το πρόβλημα της μη εγγραφής

είτε από τάξη σε τάξη, ή από βαθμίδα σε βαθμίδα, η Διεύθυνση Εκπαίδευσης είναι σε επικοινωνία με τις κοινωνικές υπηρεσίες των Δήμων, οι οποίες θεσμικά είναι και οι αρμόδιες για την αναζήτηση των παιδιών, αλλά και των οικογενειών που δεν εκπληρώνουν την υποχρέωση να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο για την παρακολούθηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, και τις γενικότερές μας εκτιμήσεις για τη μαθητική διαρροή η οποία κινείται σε «ανεκτά» επίπεδα αναφορικά και προς τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο, το πρόβλημα εντοπίζεται σε συγκεκριμένες περιοχές και σχολικές μονάδες. Βασικά, τρεις είναι οι κύριες περιοχές που διαρροή εμφανίζεται εντονότερη: **α)** μια σχολική μονάδα στις εργατικές κατοικίες, **β)** μια σχολική μονάδα σε περιοχή της Αιγιαλείας η οποία υποδέχεται μαθητές Ρομά από τους γειτονικούς καταυλισμούς, και **γ)** μια σχολική μονάδα από την Κάτω Αχαΐα, περιοχή με μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού Ρομά. Ωστόσο, αναφορικά προς το ζήτημα των Ρομά οφείλουμε να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί και το κυριότερο να μην θεωρηθεί πως υπάρχει ευθεία συσχέτιση της κοινότητας Ρομά σε σχέση με το ζήτημα της διαρροής. Είναι σαφές πως, ακόμα και αν υπάρχει μια σχετική ένταση σε περιοχές που υπάρχει πληθυσμιακή πύκνωση από Ρομά, το πρόβλημα της διαρροής συνδέεται και με άλλες διαμεσολαβήσεις και προφανώς δεν αφορά μονομερώς τους Ρομά. Η επισήμανση αυτή είναι προφανές πως αφορά όλες τις περιφέρειες στις οποίες αναφέρεται η εν λόγω προσέγγιση-αναφορά.

Σύμφωνα και με τις εκτιμήσεις του καθηγητή Γιώργου Σταμέλου : «*α) η σχολική μονάδα στην Αιγιαλεία είναι γνωστό στη Διεύθυνση ότι υποδέχεται μαθητές Ρομά, ενώ οι περισσότεροι από αυτούς που εγκαταλείπουν το σχολείο είναι αγνώστου πατρός. Αυτό σηματοδοτεί ούτως ή άλλως κάτι ως προς την κοινωνική προέλευση αυτών των μαθητών. Επιπλέον, είναι ένας διαδεδομένος τρόπος που χρησιμοποιείται από οικογένειες Ρομά για να μπορούν να παίρνουν διάφορα επιδόματα.*

β) στην περίπτωση της Κάτω Αχαΐας, το πρόβλημα είναι πιο σημαντικό γιατί αφορά τόσο τη μη εγγραφή στο Γυμνάσιο όσο και τη μη παρακολούθηση μετά από μια πρώτη εγγραφή. Εδώ, ένα επιπλέον στοιχείο είναι η έμφυλη διάσταση (τα κορίτσια είναι

περισσότερα από τα αγόρια), στοιχείο που αποδίδεται στους πρόωρους γάμους που γίνονται μεταξύ Ρομά»¹.

Αναφορικά τώρα προς την περίπτωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης η εστίαση του ενδιαφέροντος μας δόθηκε στο Δημοτικό Σχολείο των Σαγείκων από το οποίο προέκυψαν και τα περισσότερα στοιχεία της διερεύνησής μας.

Συγκεκριμένα τα Σαγείκα είναι χωριό και έδρα του ομώνυμου δημοτικού διαμερίσματος που ανήκει από το 2010 κ.εξ. στον Δήμο Δυτικής Αχαΐας του Νομού Αχαΐας.

Πηγή: <https://el.wikipedia.org>

Έχει 1.038 κατοίκους και βρίσκονται νοτιοδυτικά της Πάτρας. Στην έδρα της κοινότητας Σαγείκων λειτουργούν νηπιαγωγείο, δημοτικό, καθώς και γυμνάσιο. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν επιτόπιες συνεντεύξεις σύμφωνα με το μεθοδολογικό οδηγό του έργου με: **α)** τον Διευθυντή της Σχολικής Μονάδας, **β)** εκπαιδευτικούς του εν λόγω σχολείου, **γ)** εκπρόσωπο του Συλλόγου Γονέων, **δ)** συνδικαλιστικό εκπρόσωπο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην περιοχή, **ε)** εκπρόσωπο του Δήμου για θέματα παιδείας και ειδικότερα με τον αντιδήμαρχο παιδείας Δυτικής Αχαΐας **στ)** τον Διευθυντή πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Αχαΐας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία και τα γενικά χαρακτηριστικά του Δημοτικού Σχολείου Σαγείκων, στη μονάδα διδάσκουν 12 δάσκαλοι ενώ από τα 202 παιδιά που είναι

¹ Παραδοτέο

εγγεγραμμένα, τα 192 είναι Ρομά. Πρόκειται για μια σχολική μονάδα που εκτός από δασκάλους, διαθέτει σχεδόν όλες τις ειδικότητες πλην των γαλλικών ενώ για πρώτη φορά εκτός από εκπαιδευτικούς, το σχολείο συνεργάζεται και με κοινωνικούς λειτουργούς. Προτού όμως αναφερθούμε στα βασικά χαρακτηριστικά των μαθητών που φοιτούν, οι οποίοι προφανώς έχουν κατά κανόνα την πολιτισμική ταυτότητα των Ρομά, τα 10 μη Ρομά παιδιά που συνεχίζουν να φοιτούν στο σχολείο σύμφωνα με το Διευθυντή της Σχολικής μονάδας βρίσκονται εκεί επειδή: «Δεν έχουν την δυνατότητα να φύγουν για αυτό μένουν, (αφού)οι περισσότεροι (μαθητές) πήγαν στα Καρέικα.»

- το κοινωνικό / οικονομικό / οικογενειακό προφίλ των μαθητών που είναι εκτεθειμένοι σε κίνδυνο διαρροής και πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης

Σύμφωνα με τα στοιχεία και ευρήματα των συνεντεύξεων οι μαθητές του εν λόγω σχολείου προέρχονται από τον καταυλισμό όπου είναι δομημένος σε κατασκευές και σε κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις και τσαντήρια. Τόσο τα παιδιά Ρομά όσο και τα μη Ρομά είναι μαθητές/τριες που κατά κανόνα προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό κοινωνικό οικονομικό υπόβαθρο, γονείς οι οποίοι εκτός από το ιδιαίτερα χαμηλό μορφωτικό επίπεδο σε κάποιες περιπτώσεις είναι και αναλφάβητοι. Ειδικότερα για τα παιδιά Ρομά η μεγάλη τους πλειοψηφία ζει και στεγάζεται στον καταυλισμό είτε σε αυτοσχέδιες και άναρχα δομημένες κατασκευές, είτε σε καλύτερα και περισσότερο φροντισμένα οικήματα. Ωστόσο, ο οικισμός εμφανίζει προβλήματα υποδομών, όπως οι λάσπες, όταν βρέχει, ή άλλα ζητήματα τα οποία σχετίζονται με τη δόμηση, την αποχέτευση, καθώς και το ότι τα παιδιά θα πρέπει να πηγαίνουν με λεωφορείο στο σχολείο λόγω απόστασης κ.λπ.

Σύμφωνα με τον εκπρόσωπο του Συλλόγου Γονέων και κηδεμόνων οι γονείς των παιδιών είναι μεταξύ 20 και 30 ετών, αφού κατά κανόνα πρόκειται για νέους ανθρώπους οι οποίοι ξεκινούν τη δημιουργία οικογένειας από πολύ μικρή ηλικία. Κατά την άποψή του, μεγάλο ρόλο στη φοίτηση παίζει η οικογένεια που πολλές φορές «λόγω των άθλιων συνθηκών μέσα στις οποίες ζει δεν αφήνει τα παιδιά της να πάνε στο σχολείο». Σύμφωνα με τον Αντιδήμαρχο της Δυτικής Αχαΐας στην ευρύτερη

περιοχή της Κάτω Αχαΐας οι μαθητές προέρχονται από γονείς που το προφίλ τους εδράζεται σε δύο κατηγορίες. Συγκεκριμένα: «Στην κάτω Αχαΐα υπάρχουν οι αθίγγανοι (κατά την τοπική ορολογία) που έχουν σπίτια και μόνιμη κατοικία. Από την άλλη υπάρχουν και οι σκηνίτες (Ρομά) που ζουν στο ποτάμι της Κάτω Αχαΐας και είναι πάμφτωχοι και «απόβλητοι» από τους αθίγγανους.» Σύμφωνα με τον αντιδήμαρχο «ανάμεσα στους σκηνίτες και τους αθίγγανους Ρομά υπάρχει μια διαφορά αφού τα προβλήματα για τους πρώτους είναι μεγαλύτερα και αυτό αντανακλάται ευθέως στη σχολική τους σταδιοδρομία. Ωστόσο, δεν είναι πλούσιοι όλοι οι αθίγγανοι ενώ οι σκηνίτες βγάζουν και μία επιθετικότητα. Φυσικά πλούσιοι δεν υπάρχουν, επίσης δεν πάνε στο γιατρό για να υπάρχει βιβλιάριο υγείας, δεν έχουν ούτε την στοιχειώδη υγιεινή». Ωστόσο, σύμφωνα με την ίδια προσέγγιση ανάμεσα στις δύο κατηγορίες ενυπάρχει μία σχέση η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις εκτός από τα διαφορετικά προβλήματα που προκαλεί, επιβάλλει και διαφορετικούς τρόπους αντιμετώπισης.

Ένα εύρημα το οποίο είναι σημαντικό να αναδειχθεί αφορά τη γενικότερη οικονομική κατάσταση της οικογένειας των παιδιών Ρομά. Πρόκειται για οικογένειες με χαμηλό οικονομικό-κοινωνικό υπόβαθρο γεγονός που συνδέεται με τα χαμηλά εισοδήματα αλλά και την αδύναμη σχέση με τη σταθερή και πλήρη απασχόληση. Μεγάλο μέρος των οικογενειών εργάζεται είτε περιστασιακά, είτε εποχιακά με υποστήριξη από τα επιδόματα κοινωνικής αλληλεγγύης που το κράτος παρέχει. Σύμφωνα με τον Διευθυντή του Δημοτικού πρόκειται για οικογένειες που στην πλειοψηφία τους συντηρούνται κατά κανόνα από τα επιδόματα κοινωνικής αλληλεγγύης τα οποία συνδέονται ευθέως και με τη φοίτηση στο σχολείο, γεγονός που σημαίνει πως σε κάποιες περιπτώσεις χωρίς τη σχολική φοίτηση δεν υπάρχει οικογενειακό έσοδο με κάποια σχετική κανονικότητα. Υπό την έννοια αυτή πέραν του οικονομικού κινήτρου, μέσω του οποίου καλύπτονται οι βασικές και στοιχειώδεις ανάγκες του νοικοκυριού, το μαθησιακό ή το κίνητρο της εκπαιδευτικής και κοινωνικής κινητικότητας δεν εμφανίζεται κατά την εκτίμησή του να είναι ισχυρό. Σε γενικές γραμμές η εκτίμηση αυτή εμφανίζεται να είναι σχετικά κοινή σε όλες τις αναφορές. Η αξία δηλαδή της εκπαίδευσης δεν εμφανίζεται να έχει εμπεδωθεί ως θεμελιακός κώδικας μέσω του οποίου τα παιδιά να μπορέσουν να βελτιώσουν τη ζωή τους και να διαμορφώσουν καλύτερους μελλοντικούς όρους ύπαρξης. Είναι προφανές πώς αυτό εκκινεί από τη

θεώρηση που οι ίδιοι οι γονείς έχουν, αφού εκτός του κινήτρου που το επίδομα δίνει δεν εμφανίζεται μια ισχυρή αξιακή παρακαταθήκη, η οποία να κινητοποιεί την οικογένεια προς μια συνειδητή και συντεταγμένη κατεύθυνση προς την πλευρά των εκπαιδευτικών μηχανισμών και των ευκαιριών που αυτοί δύνανται να δώσουν. Συγκεκριμένα σύμφωνα πάντα με το Διευθυντή του σχολείου αναφέρεται: «Πιθανολογώ ότι ένας τρόπος για να έρχονται αυτά τα παιδιά στο σχολείο είναι το επίδομα κοινωνικής αλληλεγγύης που για να το πάρουν οι γονείς θα πρέπει να υπάρχει η φοίτηση παιδιών στο σχολείο. Όμως αφενός το σχολείο δε μπορεί να αντέξει την φοίτηση τόσων παιδιών αφετέρου τα παιδιά αυτά που θα έρχονται μόνο και μόνο επειδή θα απειλούνται από τους γονείς τους, περισσότερο πρόβλημα θα είναι, γιατί θα έρχονται μόνο και μόνο για να έρθουν, δεν θα ενδιαφέρονται (για το σχολείο) άρα θα δημιουργήσουν προβλήματα. Να μου επιτραπεί να πω ότι δεν μπορούμε να «σώσουμε» όλα τα παιδιά γιατί πρέπει να υπάρχει και βοήθεια από την οικογένεια. Υπάρχουν στο σχολείο και παιδιά που είναι «χαμένα», δεν «σώζονται με τίποτα».

- τα ιδιαίτερα εθνοπολιτισμικά τους χαρακτηριστικά,

Αναφορικά προς τα εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά των μαθητών που διαρρέουν πέρα από τα γενικά οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά τα οποία είναι χαμηλού επιπέδου, κυριαρχούν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τα οποία εδράζονται κυρίως στην πολιτισμική ταυτότητα των Ρομά κοινοτήτων, καθώς και σε στοιχεία κατεστημένων και παραδοσιακών νοοτροπιών. Η περίπτωση εδώ διαφοροποιείται σε σχέση με την περίπτωση της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης λόγω του ότι δεν εντοπίζεται η διαφορά του θρησκειώματος και το μειονοτικό στοιχείο που αυτή ενδεχομένως επιφέρει. Ωστόσο, παρά τις ήδη διαπιστωμένες διαφορές ανάμεσα σε «αθίγγανους» και «σκηνίτες», κατηγορίες οι οποίες συνδέονται περισσότερο με το κοινωνικοοικονομικό τους υπόβαθρο και μια κοινωνική αλλά και ψυχολογική απόσταση με ενδοκοινοτικά χαρακτηριστικά, ενυπάρχουν γενικά και «οριζόντια» χαρακτηριστικά των Ρομά τα οποία είναι αισθητά και εμφανή, αφού ακόμα και σήμερα υπάρχουν κορίτσια τα οποία διακόπτουν τη φοίτηση στο σχολείο, είτε γιατί αρραβωνιάζονται, είτε γιατί παντρεύονται νωρίς, είτε γιατί θα πρέπει να φροντίζουν τα μικρότερα παιδιά λόγω του ότι οι γονείς απασχολούνται στα χωράφια ή σε

περιστασιακές επαγγελματικές δραστηριότητες. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του αντιδημάρχου εκπαίδευσης Δυτικής Αχαΐας: «Οι περισσότεροι αφήνουν το σχολείο γιατί υπάρχει το θέμα της παντρείας» ή των εκπαιδευτικών του Δημοτικού σχολείου που ενώ επισημαίνουν πως τα πράγματα έχουν σχετικά βελτιωθεί σε σχέση με το παρελθόν αναφέρουν emphaticά πως στη Πέμπτη Δημοτικού «Ένα- δύο κορίτσια μόνο εγκατέλειψαν γιατί αρραβωνιάστηκαν (...).»

Για το ίδιο θέμα άλλωστε ο Αντιδήμαρχος Παιδείας αναφέρει πως: «το ότι παντρεύονται σε μικρή ηλικία έχει ως αποτέλεσμα να είναι πολλαπλάσιοι από εμάς. Έτσι φτάσαμε το 2015 από τα 200 παιδιά (συνολικά) τα 160 να είναι Ρομά»

Είναι λοιπόν αυτονόητο πως ακόμα και σήμερα στο πλαίσιο των παραδοσιακών στερεότυπων εμφανίζεται κυρίαρχο το έμφυλο ζήτημα στην εν λόγω κοινότητα, αφού η παντρεία και η δημιουργία οικογένειας για τα κορίτσια φαντάζει μονόδρομος από τις πολύ μικρές και ευαίσθητες ηλικίες των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού. Ωστόσο, το πρόβλημα αφορά και τα αγόρια τα οποία στις ίδιες ηλικίες αρχίζουν σταδιακά να εργάζονται και να εντάσσονται είτε στις αγροτικές είτε στις εμπορικές δραστηριότητες των γονιών τους. Το φαινόμενο αυτό συνδέεται με τη διαρροή, κυρίως στις μεγαλύτερες τάξεις του Δημοτικού.

Αυτό επισημαίνεται και από τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι πιστοποιούν πως η διαρροή εμφανίζεται κυρίως στις μεγαλύτερες τάξεις προτείνοντας η προσπάθεια συγκράτησης, αλλά και ενδυνάμωσης της σχέσης των μαθητών με το σχολείο να ενταθεί στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού, προκειμένου να δομηθεί σε γερά παιδαγωγικά θεμέλια η σχέση με το σχολείο, με στόχο την πρόσδεση και την μακροπρόθεσμη προοπτική.

Ένα ακόμα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της κοινότητας είναι η πολυτεκνία, όπου λόγω και των οικονομικών δυσκολιών τα μεγαλύτερα παιδιά επιστρατεύονται στη φύλαξη των μικρότερων με αποτέλεσμα, όπως αναφέρουν και οι εκπαιδευτικοί «συνήθως σταματάνε τα πιο μεγάλα παιδιά» ή «στις οικογένειες που έχουν πολλά παιδιά, τα πιο μικρά παιδιά δεν είναι φροντισμένα». Είναι ευνόητο πως το ζήτημα της διαρροής εμφανίζεται στις μεγαλύτερες τάξεις καθώς αφορά παιδιά που είναι μεγαλύτερα από την εκπαιδευτική τους ηλικία αφού είτε έχουν χάσει τάξεις, είτε

έχουν έρθει καθυστερημένα και εντάσσονται σε μεγαλύτερες τάξεις με στόχο την κάλυψη των κενών και την ομαλή τους ένταξη.

Συμπερασματικά και σύμφωνα με τα ερευνητικά μας ευρήματα, τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κοινότητας Ρομά, δεσπόζουν στην περίπτωση του εν λόγω σχολείου γεγονός που αποδεικνύει το ότι πέρα από την αντικειμενική αναγκαιότητα ενυπάρχουν σημαντικά στοιχεία τα οποία είναι κρίσιμο να ιδωθούν στη δική τους νομοτέλεια και το κυριότερο να αντιμετωπιστούν με τρόπο δραστικό και αποτελεσματικό.

- η σχολική τους πορεία και η σχέση τους με το σχολείο

Ένα εξίσου σημαντικό ζήτημα στην περίπτωση του Δημοτικού Σχολείου Σαγείκων είναι η σχέση των μαθητών που διαρρέουν με το σχολείο και γενικότερα με την εκπαίδευση. Όπως ήδη επισημάνθηκε η σχέση αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ισχνή και αδύναμη γεγονός που τεκμηριώνεται στο ότι πέρα από παράγοντες στους οποίους έχουμε ήδη αναφερθεί, το πρόβλημα της διαρροής υποδαυλίζεται ουσιαστικά από οικονομικές, κοινωνικές, αλλά και πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις. Σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς του Σχολείου επιχειρείται μια διαφοροποιημένη προσέγγιση με στόχο την πληρέστερη και αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών τους αναγκών, αφού η κανονικότητα δεν είναι εύκολο να τηρηθεί από παιδιά που εισέρχονται στο σύστημα με ένα εντελώς διαφορετικό ρυθμό και υπόβαθρο. Συγκεκριμένα αναφέρουν πως « (...) φέτος δεν υπάρχει διαρροή όπως παλιά, το πολύ ένα με δύο παιδιά ανά τάξη δεν παρακολουθούν (...) συνήθως σταματάνε τα πιο μεγάλα παιδιά, (...)». Ωστόσο, το σχολείο στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει τις σημαντικές δυσκολίες αλλά και προκλήσεις που έχει μπροστά του, άτυπα χωρίζει τους μαθητές (Α τάξης) σε τρία τμήματα: α) εκείνους που έχουν παρακολουθήσει νηπιαγωγείο (είναι κοινωνικοποιημένοι, δηλαδή γνωρίζουν τους κανόνες λειτουργίας του σχολείου και πιθανόν κάποια γράμματα), β) εκείνους που δεν έχουν παρακολουθήσει νηπιαγωγείο (οπότε ο στόχος είναι η κοινωνικοποίηση και τίποτα άλλο) και γ) τους «διετείς», δηλαδή εκείνους που ήταν στη β περίπτωση ένα χρόνο

πριν (και επαναλαμβάνουν την τάξη αφού έχουν κοινωνικοποιηθεί δηλαδή ξέρουν να συμπεριφέρονται στο σχολικό χώρο και επιπλέον δύνανται ευκολότερα να προχωρήσουν εκπαιδευτικά.

Στην ερώτηση για το αν οι γονείς δέχονται τη διδασκαλία σε επίπεδα και γενικότερα σε «διαφορετικές ταχύτητες», η απάντηση είναι ξεκάθαρη, γιατί, όπως επισημαίνουν, οι περιστάσεις το επιβάλλουν. Ωστόσο, αυτή η εικόνα των παιδιών αντανακλά και την εικόνα των γονιών. «(...)Τα παιδιά που είχαν πάει νήπιο είναι πιο φροντισμένα και περιποιημένα. Κάποιοι γονείς επίσης ξέρουν να τα βοηθήσουν. Από το πρώτο τμήμα οι μισοί μπορούν να συμπληρώσουν κάποιες φωτοτυπίες, να διαβάσουν την εκφώνηση μίας άσκησης. Άλλοι όχι. Οι περισσότεροι όμως αναγνωρίζουν πως είναι σημαντικό να ξέρεις να διαβάζεις. Παλαιότερα που δεν υπήρχαν μόνο Ρομά, τα τμήματα ήταν μεικτά: «καλοί» μαθητές με «μέτριους» και «κακούς». Μετά που άρχισαν να μένουν μόνο Ρομά είδαμε ότι είναι καλύτερα να τα χωρίσουμε σε επίπεδα και αυτό να λειτουργεί.»

Σύμφωνα με τα όσα παρατηρήθηκαν τα μαθησιακά προβλήματα στο μαθητικό πληθυσμό της περιοχής είναι εμφανή και αισθητά. Το μαθησιακό έλλειμμα και γενικότερο το ισχνό πολιτισμικό κεφάλαιο των παιδιών αποτελεί ένα σημαντικό εμπόδιο το οποίο δυσχεραίνει την πορεία και την ανέλιξή τους μέσα στο σχολείο. Όπως αναφέρεται από τον Διευθυντή: «Δεν μπορείς να ακολουθήσεις αναλυτικό πρόγραμμα. Κάποια παιδιά δεν ήξεραν καν τα χρώματα, δεν ήξεραν να πιάσουν το ψαλίδι, ούτε να κάτσουν στην καρέκλα, ή όταν έχουμε κάποια προσωπική ανάγκη πώς οφείλουμε πηγαίνουμε στην τουαλέτα. Αυτονόητα δηλαδή πράγματα για τα άλλα τα παιδιά, αλλά όχι για αυτά.»

Ωστόσο, είναι αναγκαίο να επισημάνουμε την αναφορά των εκπαιδευτικών γύρω από το ότι τα παιδιά έχουν αλλάξει τη γενική στάση τους απέναντι στο σχολείο. Για παράδειγμα αναφέρει χαρακτηριστικά ένας εκπαιδευτικός: «Τα παιδιά όταν ξέρουν ότι θα λείψω την επόμενη μέρα και πάλι έρχονται σχολείο, γιατί τους αρέσει. Γιατί εκεί που είναι, δεν περνάνε ωραία». Παρόλα αυτά τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και ο Διευθυντής του Σχολείου αναγνωρίζουν το υπαρκτό πρόβλημα. Ιδιαίτερα ο Διευθυντής αναφέρει πως: «υπάρχει μία φοίτηση καθημερινή σχεδόν 140 παιδιών, χωρίς να σημαίνει ότι είναι τα ίδια κάθε μέρα». Ωστόσο, επειδή οι προσπάθειες που καταβάλλονται είναι τεράστιες επισημάνει πως παραδοσιακά: «το σχολείο το

αντιμετώπιζαν ως εχθρικό πεδίο, ότι δε θα περνούσαν καλά αφού για να μείνει ένα παιδί θα πρέπει να αισθανθεί ζεστασιά, ασφάλεια» Αυτό αναφέρουν πως : «το έχουμε καταφέρει σε μεγάλο βαθμό και ο εκπαιδευτικός πρέπει να έχει ότι ζητήσει για να κάνει καλύτερα τη δουλειά του. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να κάνει ένα παιδί να αισθανθεί ζεστασιά, ενώ γίνονται κινήσεις και η σχολική διαρροή έχει σχετικά μειωθεί». Σε γενικές γραμμές και σύμφωνα με μια συνθετική προσπάθεια συνολικής εκτίμησης των αναφορών, ο πληθυσμός σχολικής ηλικίας είναι μεταξύ 500-600 παιδιών. Στο σχολείο είναι περίπου εγγεγραμμένα 200, ενώ φοιτούν με σχετική σταθερότητα τα 140 και αυτά που αναμένεται να ξέρουν τα πολύ βασικά στο τέλος του Δημοτικού είναι 60 περίπου.

Αναφορικά προς το ζήτημα της ηλικίας των μαθητών και κατά πόσο αυτό αντιστοιχεί στις τάξεις που προβλέπεται από τον Νόμο, το πρόβλημα όπως προαναφέρθηκε εντοπίζεται κυρίως στις μεγαλύτερες τάξεις του Δημοτικού. Κι αυτό αφορά μαθητές που είτε διακόπτουν και επανέρχονται, είτε παιδιά που οι εκπαιδευτικοί επιχειρούν με κάποιο τρόπο να τα εντάξουν ακόμα κι αν κάνουν επιπρόσθετη εργασία για να γεφυρώσουν το εκπαιδευτικό χάσμα. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Διευθυντή ο οποίος επιβεβαιώνει πως: «Ναι, σε μεγάλο βαθμό, πρωτοδευτέρες και τρίτες αντιστοιχούν στις ηλικίες αυτών των τάξεων, στις μεγαλύτερες όμως υπάρχουν κάποια μεγαλύτερα παιδιά αλλά όχι πολύ μεγαλύτερα» Ωστόσο, μέσα στο γενικότερο προβληματικό πεδίο στο οποίο λειτουργεί η σχολική μονάδα, σύμφωνα με τον Διευθυντή, βασική μέριμνα αποτελεί η συγκράτηση των μαθητών στις πρώτες τρεις τάξεις χωρίς αυτό να σημαίνει πως υπάρχει αδιαφορία για τις υπόλοιπες. «(...) ξεκινώντας να λειτουργεί το σχολείο από πέρσι με μία τέτοια λογική και συνεχίζοντας μία δουλειά που είχε ξεκινήσει από την προηγούμενη διεύθυνση, είμαστε σε ένα επίπεδο που στις πρώτες, δεύτερες και τρίτες τάξεις να φοιτούν όλα τα παιδιά, καμία διαρροή και ρίχνουμε το βάρος σε αυτές τις τάξεις. Όχι ότι αν λείπει ένα παιδί από τις μεγαλύτερες τάξεις δεν θα ενδιαφερθούμε αλλά ότι είχε να κερδίσει ένα παιδί το έχει κερδίσει, μέχρι στιγμής. Οι πρώτες τρεις τάξεις δεν έχουν διαρροή και είναι σε ένα καλό επίπεδο για τα δικά τους δεδομένα».

- οι τοπικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες

Επισκοπώντας συνολικότερα για το ζήτημα της μαθητικής διαρροής είναι σημαντικό να αναδείξουμε εκείνες τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες οι οποίες σχετίζονται με την ευρύτερη περιοχή μέσα στην οποία εντάσσεται η περιοχή των Σαγείκων. Όπως προαναφέρθηκε στην εν λόγω περιοχή η κοινότητα των Ρομά πολιτών εμφανίζεται ποσοτικά ενισχυμένη, γεγονός που προσδιορίζει ευθέως τη σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού αλλά και εν γένει το επίπεδο της εκπαιδευτικής συμμετοχής. Ωστόσο, παραδοσιακά, το σχολείο ήταν «μεικτό» μέχρι που το 2015 με πρόσχημα ένα κρούσμα ψώρας, οι «λαϊκοί» πήραν τα παιδιά τους και τα πήγαν σε κοντινά σχολεία. Τα Καρέικα ήταν η περιοχή που απορρόφησε το μεγαλύτερο μέρος των μετακινήσεων.

Επιπροσθέτως, σε μια προσπάθεια να δώσουμε όσο πιο ανάγλυφα γίνεται τη σύνθεση του πληθυσμού και τη διάχυσή του στην περιοχή, θα μπορούσαμε να πούμε πως στα Σαγείκα υπάρχουν διαφόρων ειδών «καταυλισμοί». α) αυτοί που βρίσκονται πάνω από την Εθνική οδό με «σκηνίτες» και παραπήγματα (Γερουσείκα) β) αυτοί που βρίσκονται κάτω από την Εθνική οδό που συνήθως είναι όσοι έχουν καταφέρει να φτιάξουν σπίτι. Συνεπώς κατά κάποιο τρόπο η Εθνική σηματοδοτεί ένα όριο, ένα άτυπο σύνορο κοινωνικής ανόδου για τους Ρομά! Τώρα στην Κάτω Αχαΐα, υπάρχουν οι αθίγγανοι που μένουν σε σπίτια (κάποιοι εξαιρετικά ευκατάστατοι αλλά και κάποιοι εξαιρετικά φτωχοί) και από την άλλη οι «Ρομά» που μένουν δίπλα στο ποτάμι σε άθλιες συνθήκες. Αυτοί δεν αναγνωρίζονται κοινωνικά από τους αθίγγανους και βιώνουν έντονο ρατσισμό από αυτούς.

Παρόλο που η διάκριση αυτή δεν έχει στεγανοποιημένα χαρακτηριστικά και φαίνεται να έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες για να μην αντανάκλαται στο σχολικό πληθυσμό, ενυπάρχουν κατάλοιπα τα οποία έστω και υποδόρια επικαθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο τοποθετούνται οι μαθητές Ρομά τόσο μεταξύ τους όσο και σε σχέση με τον γενικό πληθυσμό. Είναι λοιπόν σημαντικό να αναδειχθεί πως μέσα στη γενική πολιτισμική ετερότητα των μαθητών Ρομά σε σχέση με το γενικό πληθυσμό εμφιλοχωρεί η κοινωνικοοικονομική διάσταση η οποία σχετίζεται με τους εξαθλιωμένους σκηνίτες και τους περισσότερο εύπορους αθίγγανους οι οποίοι ασχολούνται με το εμπόριο ή άλλες επαγγελματικές δραστηριότητες που επιφέρουν

ένα σχετικά καλύτερο επίπεδο ζωής. Ωστόσο, παρόλο που στα Σαγέικα δεν υπάρχουν εύποροι και πλούσιοι, ακόμα και στα Γερουσεϊκά μπορεί να παρατηρήσει κανείς υπερβολικό πλούτο σε εξαιρετικά μεμονωμένες περιπτώσεις. Αναμφίβολα η επιρροή αυτή διαφαίνεται να επηρεάζει τόσο τη σύνθεση όσο και τη δυναμική των μαθητικών ομάδων στον σχολικό πληθυσμό και να διαμορφώνει διαφορετικές προκλήσεις για τα σχολεία της περιοχής.

Επίσης, σύμφωνα και με το Διευθυντή του Σχολείου υπάρχει αισθητή διαφοροποίηση στο επίπεδο των πολιτών που συγκροτούν την εν λόγω κοινότητα. Συγκεκριμένα: «Οι γονείς Ρομά δεν είναι όλοι το ίδιο. Υπάρχουν και κάποιοι που ενδιαφέρονται και κάποιοι που αδιαφορούν παντελώς. Δεν ενδιαφέρονται αν τα παιδιά τους θα είναι καθαρά ή διαβασμένα». Στο σημείο αυτό εντοπίζεται ουσιαστικά η ανάγκη να προβληθεί το αίτημα μια γενικότερης και πιο συστηματικής συμπαράστασης του έργου των εκπαιδευτικών από την πολιτεία αφού είναι σχεδόν κοινός τόπος πως οι εκπαιδευτικοί μονομερώς δεν δύνανται να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της διαρροής. Και όπως επισημαίνει: «Θέλουμε να φτιάξουμε ομάδες για να θιχτούν τέτοια ζητήματα. Πέρσι είχαμε φτιάξει και θίξαμε ζητήματα, ακόμα και για τους γάμους των παιδιών που γίνονται σε μικρή ηλικία» ενώ συνεχίζει αναφερόμενος στη συμβολή του κοινωνικού λειτουργού λέγοντας πως «Ήρθε φέτος το σχολείο, ωστόσο φαινόταν πως υπήρχε μεγάλη ανάγκη για κοινωνικό λειτουργό». Στο ίδιο μήκος κύματος όμως και ο συνδικαλιστικός εκπρόσωπος στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση της περιοχής όπου αναφερόμενος στο ζήτημα της υποστήριξης του εκπαιδευτικού έργου από κοινωνικούς λειτουργούς αναφέρει: «Ούτε αυτό το θέμα μάς έχει απασχολήσει. Μπορεί να απασχολεί τις σχολικές μονάδες. Σαν μονάδες να νιώθουν δηλαδή την ανάγκη ότι χρειάζεται μια τέτοια στήριξη. Αλλά συντεταγμένα όλα αυτά δεν έχουν φτάσει σε ένα διεκδικητικό πλαίσιο, για να γίνει μία συζήτηση μετά στο Υπουργείο. Μπορεί να μην αντιλαμβάνονται πια πάντοτε τι θα τους προσφέρει ένας κοινωνικός λειτουργός. Αρα δεν είναι και κάτι που θα το ζητήσουν. Ο εκπαιδευτικός έχει αναλάβει και το ρόλο του κοινωνικού λειτουργού αλλά και άλλων σε ένα σχολείο. Ωστόσο για ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς δεν έχει ειπωθεί κάτι από την ΔΟΕ».

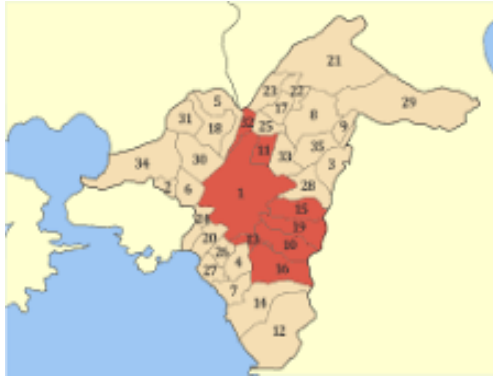
Σε ερώτηση για τον ρόλο διαμεσολαβητών για την καλύτερη ένταξη και την ομαλότερη αντιμετώπιση των προκλήσεων που η πολυπολιτισμικότητα επιφέρει η

απάντηση είναι : «Δυστυχώς όχι. Παρά το γεγονός ότι η αναγκαιότητα με τόσους μετανάστες στη χώρα μας είναι πλέον μεγάλη. Δε θα μιλήσω μόνο για τον πληθυσμό των Ρομά. Τα προηγούμενα χρόνια είχαν τρέξει προγράμματα εκμάθησης ελληνικής γλώσσας. Νομίζω ότι ετοιμάζεται κάτι για να ξεκινήσει, γενικότερα για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας όχι μόνο για τους Ρομά. Από την άλλη, έχω την εντύπωση ότι σε αυτά τα προγράμματα θα δουλέψουν οι ήδη εν ενεργεία εκπαιδευτικοί».

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα στο οποίο οι εκπαιδευτικοί και γενικότερα οι ερωτηθέντες αναφέρονται είναι το ζήτημα της βίας και γενικότερα της παραβατικότητας, προβλήματα τα οποία απασχολούν ευρύτερα την περιοχή. Ωστόσο σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των περισσότερων, αυτό που επικρατεί είναι περισσότερο ο θυμός καθώς και μια εκρηκτικότητα στις αντιδράσεις. Σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς του Δημοτικού αναφέρεται πως: «Γίνονται περιστατικά σε διαλείμματα, αλλά σε σχέση με πιο παλιά, η κατάσταση έχει βελτιωθεί. Κάποια παιδιά που βιώνουν πένθος, έχουν χάσει τον πατέρα τους, ίσως νιώθουν ότι είναι οι αρχηγοί της οικογένειας, (...) ένα κορίτσι που ζούσε σε τρομερή φτώχεια τα κράταγε μέσα της αλλά με το παραμικρό είχε εκρήξεις θυμού. Μια άλλη εκπαιδευτικός συμπληρώνει πώς: «Όσο υπήρχαν μη Ρομά, τα παιδιά ήταν πιο συγκροτημένα. Τα παιδιά μεταφέρουν τις συνήθειες του σπιτιού τους στο σχολείο». Ενώ ένας τρίτος εκπαιδευτικός συμπληρώνει πως : « Έχουν θέμα με τα όρια».

Στην προέκταση του φαινομένου αυτού και αναφερόμενοι στις ιδιαιτερότητες της περιοχής παρόλο που επισημαίνουν πως στην περιοχή υπάρχει πρόβλημα και με τα ναρκωτικά, όταν αναφέρονται στη σχέση τους με τους γονείς αναγνωρίζουν το θέμα μιας επιφυλακτικότητας ή σε μεμονωμένες περιπτώσεις και επιθετικότητας. Συγκεκριμένα ο πρώτος αναφέρει πως: « Έχουμε και τέτοιους γονείς, που περιμένουν στη γωνία» και αισθάνονται να είναι σε μια alert κατάσταση για ό,τι προκύψει σε σχέση με τα παιδιά τους. Βέβαια θεωρούν πως οι στάσεις τους διαφοροποιούνται αφού: «(...) ακόμα και οι πιο άγριοι όταν τους μιλήσουμε μετά ηρεμούν και τους περνάει μετά.» ή «κάποιοί είναι αχάριστοι, θέλουν πάντα περισσότερα. Υπάρχουν, όμως και άλλοι, πιο σεμνοί, λίγοι όμως».

Η περιφερειακή Ενότητα Κεντρικού Τομέα Αθηνών/ Διεύθυνση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης Α΄ Αθήνας : η περίπτωση του 23^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αθηνών.

Πηγή: <https://el.wikipedia.org>

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών η Περιφερειακή Ενότητα Κεντρικού Τομέα Αθηνών, είναι μία από τις οκτώ περιφερειακές ενότητες στις οποίες διαιρείται η Περιφέρεια Αττικής. Ουσιαστικά, περιλαμβάνει το αστικό τμήμα του κέντρου του λεκανοπεδίου των Αθηνών που περικλείεται από την Εθνική Οδό Αθηνών-Λαμίας, τα Τουρκοβούνια, τον Υμηττό και τον Ιλισσό ποταμό και περιλαμβάνει Δημοτικά και Νηπιαγωγεία (δημόσια και ιδιωτικά) οκτώ Δήμων από τα όρια του Δήμου Ηλιούπολης ως τα όρια του Δήμου Χαλκηδόνας συμπεριλαμβανόμενου και του βασικού αστικού ιστού, του κεντρικού τομέα Αθηνών. Το συγκρότημα συνορεύει με τον Βόρειο Τομέα, τον Δυτικό Τομέα και τον Νότιο Τομέα Αθηνών. Ο πληθυσμός της ενότητας Κεντρικού τομέα είναι 1.029.520 κάτοικοι και η πυκνότητα πληθυσμού της είναι 11.796,14 κάτοικοι ανά τ.χλμ. Η έκτασή της είναι 87,3 τ.χλμ.

Συγκεκριμένα, για την περίπτωση του 23^{ου} Δημοτικού σχολείου Αθηνών και σύμφωνα με τις πληροφορίες που μάς έδωσαν οι εκπαιδευτικοί και η Διευθύντρια του σχολείου τα βασικά του χαρακτηριστικά συμπυκνώνονται στα εξής: είναι 10θέσιο, στεγάζεται σε 6 αίθουσες, έχει πρωινή και απογευματινή ζώνη (6 τμήματα και 4 τμήματα αντίστοιχα). Επιπροσθέτως, είναι ένα σχολείο που στη φετινή περίοδο φοιτούν παιδιά από 32 εθνικότητες, ενώ οι εγγραφές γίνονται σχεδόν σε όλη τη διάρκεια του χρόνου με μαθητές που είτε προωθούνται μέσω ΜΚΟ, είτε προσέρχονται στο σχολείο με άλλους τρόπους. Ενώ στο παρελθόν οι εισροές των μαθητών προέρχονταν από τα

Βαλκάνια και τις χώρες του πρώην υπαρκτού «ανατολικού μπλοκ», τα τελευταία χρόνια προέρχονται εκτός από εμπόλεμες περιοχές (π.χ Συρία) και από άλλες περιοχές της Ασίας και της Αφρικής. Σύμφωνα με τη Διευθύντρια του σχολείου, εκτός από τις προκλήσεις που ο υψηλός βαθμός πολυπολιτισμικότητας διαμορφώνει, μας θέτει ευθέως το πρόβλημα των δύο βαρδιών, αναδεικνύοντας πως βασική στόχευση και φιλοδοξία της σχολικής μονάδας αποτελεί η δημιουργία μιας μόνο ζώνης (πρωινής) έστω και με «προκάτ κατασκευές» μέσω του Δήμου Αθηναίων, προκειμένου να διευκολυνθούν παιδιά και γονείς και το κυριότερο να εξομαλυνθεί η ροή της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο σχολικό συγκρότημα.

- το κοινωνικό / οικονομικό / οικογενειακό προφίλ των μαθητών που είναι εκτεθειμένοι σε κίνδυνο διαρροής και πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης

Σύμφωνα με τις αφηγήσεις και τις αναφορές των συμμετεχόντων στην έρευνα, το πρόβλημα της μαθητικής διαρροής σχετίζεται άμεσα με το ζήτημα της έντονης κινητικότητας των οικογενειών των μαθητών, είτε λόγω μετανάστευσης, είτε λόγω προσφυγικής κρίσης, είτε άλλων επιλογών οι οποίες σχετίζονται με το επάγγελμα και τις δραστηριότητες της οικογένειας. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα φαινόμενο που σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα το πρόβλημα εντοπίζεται σε συγκεκριμένους μαθητές οι οποίοι προέρχονται από οικογένειες οι οποίες για κάποιο λόγο εμφανίζουν έντονα το στοιχείο της μετακίνησης. Η μετακίνηση, ωστόσο,

δύναται να πραγματοποιείται άλλοτε με βίαιο τρόπο αφήνοντας ανεξίτηλα τραύματα στη ψυχή των παιδιών (π.χ πρόσφυγες) είτε να συνδέεται με κινητικότητα για οικονομικούς λόγους (π.χ οικονομικοί μετανάστες) είτε να υλοποιείται για λόγους ενός ιδιότυπου τρόπου ζωής που συνδυάζει στοιχεία και πρακτικές που εδράζονται σε παραδοσιακές καταβολές πολιτισμικής προέλευσης (π.χ Ρομά). Σύμφωνα με εκπαιδευτικό του 23^{ου} Δημοτικού το πρόβλημα της διαρροής: *«Είναι ένα πρόβλημα το οποίο υφίσταται, αλλά επειδή όπως είπατε είναι μία πρακτική συνηθισμένη, πολλά από αυτά τα παιδιά μεταναστών έρχονται σαν πέρασμα στην Ελλάδα. Αυτό είναι γνωστό σε όλους. Πρέπει να ενταχθούν και ίσως επιδοτούνται και οι οικογένειες, δεν γνωρίζω τι ακριβώς γίνεται εκεί, πρέπει να γραφτούν στο σχολείο, αν όμως η οικογένεια αποφασίσει μετά από ένα χρόνο ότι θέλει να πάει σε μία άλλη χώρα της Ευρώπης, το θεωρούμαι δεδομένο».*

Ωστόσο δεν είναι εύκολο να αποδειχθεί πως το ζήτημα της διαρροής συνδέεται ευθέως και αποκλειστικώς με έναν και μόνο παράγοντα αφού πρόκειται για πολυπαραγοντικό φαινόμενο το οποίο πραγματώνεται με συγκεκριμένο τρόπο κάτω υπό διαφορετικές συνθήκες. Ωστόσο, η ιδιαιτερότητα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης έγκειται στο ότι αφορά σε ηλικιακά μικρούς μαθητές (6-12) γεγονός που σηματοδοτεί το ότι όσο μικρότεροι είναι οι μαθητές τόσο πιο «ευάλωτοι» καθίστανται σε επιλογές οι οποίες προσδιορίζουν ευθέως τη σχολική τους σταδιοδρομία. Αναμφίβολα, όμως, το μεγάλο μερίδιο ευθύνης το φέρει το οικογενειακό περιβάλλον, αφού κατά κανόνα αυτό είναι υπεύθυνο για αποφάσεις που λειτουργούν καθοριστικά στο ζήτημα της διαρροής.

Σύμφωνα με τον Διευθυντή Α΄ βάρθμιας εκπαίδευσης, το φαινόμενο αυτό στην εν λόγω περιοχή εμφανίζεται εντονότερο από την περίοδο που οι προσφυγικές/μεταναστευτικές ροές πύκνωσαν στην Ελλάδα και διαμόρφωσαν ένα «κλίμα μετάβασης» από μια χώρα σε κάποια άλλη, μέσω της χώρας μας. Σύμφωνα με τον Διευθυντή Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α΄ Αθήνας: *«το πρόβλημα της μαθητικής διαρροής επειδή αφορά τις συγκεκριμένες ηλικίες, κατά κανόνα βαραίνει τις ίδιες οικογένειες αφού το πρόβλημα συνδέεται ευθέως με δικές τους επιλογές και όχι των μαθητών/τριων».* Υπό την έννοια αυτή σε κάποιες περιπτώσεις το ίδιο το στοιχείο της μετακίνησης στοιχειοθετεί τη διακοπή φοίτησης στις ηλικίες 6-12, ενώ σύμφωνα με

την ίδια θεώρηση ένα από τα κυριότερα κριτήρια που καθορίζουν τη μαθητική διαρροή είναι το οικονομικό ζήτημα που οι οικογένειες αντιμετωπίζουν, γεγονός που λειτουργεί επιδραστικά στις αποφάσεις τους αφού μέσω αυτών καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό και οι εκπαιδευτικές επιλογές για τα παιδιά τους.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται, ωστόσο, και η άποψη της Διευθύντριας του 23^{ου} Δημοτικού σχολείου, η οποία αναφέρεται στην ένταση του φαινομένου «εγγραφών μαθητών» που προέρχονται είτε από προσφυγικές, είτε από άλλες μεταναστευτικές εισροές. Όπως η ίδια επισημάνει *«πολλοί από αυτούς τους μαθητές σε μικρό χρονικό διάστημα είτε προωθούνται σε άλλες χώρες, είτε εγκαθίστανται σε άλλες περιοχές γεγονός που σημαίνει πως φεύγουν από τη σχολική μονάδα χωρίς ωστόσο να είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε με ακρίβεια προς τα πού κατευθύνεται η κάθε εκροή»*. Ωστόσο μας τονίζει πως παρόλο που μπορεί να γνωρίζουμε από πριν πως αρκετοί μαθητές με τον ένα ή τον άλλο τρόπο θα αποχωρήσουν η βασική λογική είναι πως : *«κάθε παιδί έχει δικαίωμα να είναι μέσα στο σχολείο για αυτό και είμαστε ανοικτοί στο ζήτημα της εγγραφής»*.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση το προφίλ των μαθητών που κατά κανόνα διαρρέει από τη σχολική μονάδα σύμφωνα με τη Διευθύντρια αφορά κατά κανόνα σε μαθητές που προέρχονται από προσφυγικές ομάδες, ωστόσο αυτό είναι σε πολλές περιπτώσεις δρομολογημένο (π.χ. μετά από έξι μήνες ή περισσότερο υπάρχει μετάβαση σε άλλη χώρα). Ωστόσο, υπάρχουν και περιπτώσεις και αυτές επί της ουσίας είναι και οι πιο προβληματικές που κανείς δε γνωρίζει με ακρίβεια το πλαίσιο και τον προορισμό της μετάβασης, αφού, όπως χαρακτηριστικά, αναφέρουν και οι εκπαιδευτικοί : *«Ούτε καν οι ΜΚΟ, οι οποίες μας έχουν φέρει τους μαθητές, δεν γνωρίζουν που πήγαν...»*

Άλλες περιπτώσεις μαθητών που διαρρέουν αφορούν παιδιά που προέρχονται από οικογένειες Ρομά οι οποίοι εγκαθίστανται στην περιοχή γύρω από το σχολείο από άλλες περιοχές της Ελλάδας (π.χ από Κάτω Αχαΐα, από Κρήτη (ιδιαίτερα από Χανιά) αλλά και από άλλες περιοχές των Βαλκανίων κ.ά.) και μετά από 1-2 χρόνια φεύγουν πάλι για άγνωστο προορισμό. Ειδικότερα στην περίπτωση των Ρομά η κινητικότητα τους είναι γνωστή και σε πολλές περιπτώσεις προβλέψιμη, αφού συνδέεται με τις εποχικές εργασίες ή άλλες αγροτικές ή εμπορικές δραστηριότητες.

Σύμφωνα με τις απόψεις των εκπαιδευτικών του σχολείου, το ζήτημα των μαθητών που διαρρέουν από τη συγκεκριμένη σχολική μονάδα σχετίζεται περισσότερο με το οικονομικό πρόβλημα το οποίο κατά κανόνα συνδέεται με την οικονομική μετανάστευση ή την προσφυγική κρίση η οποία ξεριζώνει βίαια τους ανθρώπους και τις οικογένειές τους, μη ωστόσο αφήνοντας πολλά περιθώρια επιλογών.

- **τα ιδιαίτερα εθνοπολιτισμικά τους χαρακτηριστικά**

Όπως ήδη προαναφέρθηκε, το εν λόγω σχολείο συμπεριλαμβάνει μαθητές από 32 διαφορετικές εθνότητες. Είναι ευνόητο πως το δεδομένο αυτό, από μόνο του αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό το οποίο συνιστά για τους εκπαιδευτικούς μια παιδαγωγική πρόκληση. Παρόλο που το σχολείο χαρακτηρίζεται ως «*συμβατικό σχολείο και όχι διαπολιτισμικό*», οι εκπαιδευτικοί στο σύνολό τους κατέχουν μόνιμες οργανικές θέσεις και ο Σύλλογος Διδασκόντων εμφανίζεται σταθερός στην επιλογή του συγκεκριμένου σχολείου ως μόνιμου εργασιακού χώρου. Ωστόσο, τα εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά των μαθητών που διαρρέουν αφορούν σε παιδιά προσφύγων και μεταναστών καθώς και σε παιδιά που προέρχονται από κοινότητες Ρομά. Σύμφωνα όμως με τις απόψεις των εκπαιδευτικών οι αλλοδαποί μαθητές και κυρίως οι πρόσφυγες εμφανίζονται να καταβάλουν μια μεγαλύτερη προσπάθεια πρόσδεσης στο σχολικό περιβάλλον το οποίο σε κάποιες περιπτώσεις λειτουργεί θεραπευτικά ή ανακουφιστικά απέναντι στα τραύματα που έχουν βιώσει. Για τα παιδιά Ρομά, ωστόσο, εκφράζουν μια διαφορετική εκτίμηση, αφού θεωρούν πως, ενώ θα μπορούσαν να έχουν καλύτερη πορεία και διαδρομή μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα αυτό δεν επιτυγχάνεται - κυρίως με ευθύνη των γονιών τους - αφού αξιοποιούν με μη ορθό τρόπο την επιδοματική πολιτική που εφαρμόζεται για την κοινωνική υποστήριξή τους. Υπάρχει δηλαδή κατά τη γνώμη τους μια έντονη αδιαφορία των ίδιων των Ρομά απέναντι σε επιλογές και στάσεις της κυρίαρχης κουλτούρας γεγονός που τους κρατά σε στενό εναγκαλισμό με τις παραδοσιακές τους πρακτικές και κυρίως με μια στάση αδιάφορη ή αρνητική απέναντι στο σχολείο.

Χαρακτηριστικά αναφέρεται πως σήμερα, ακόμα και αν «βρίσκονται περισσότεροι Ρομά στα σχολεία αυτό σχετίζεται με τα επιδόματα που παίρνουν και όχι επειδή θέλουν να μορφωθούν και να αλλάξουν τρόπο ζωής ...». Επιπροσθέτως, αναφέρονται και σε ζητήματα τα οποία σχετίζονται με τα παραδοσιακά έμφυλα στερεότυπα τα οποία αναδύονται και στην περίπτωση των Ρομά του σχολείου, αφού ορισμένα κορίτσια προς τις τελευταίες κυρίως τάξεις εγκαταλείπουν για λόγους δημιουργίας οικογένειας (αυτό εντείνεται κυρίως στις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου) ενώ τα αγόρια εισέρχονται από πολύ νωρίς στις επαγγελματικές, εμπορικές δραστηριότητες των γονιών τους.

Χαρακτηριστική είναι η αναφορά εκπαιδευτικού 23ου Δημοτικού: *«Αυτό που παίζει μεγάλο ρόλο, και οι Ρομά, σταματάνε το σχολείο στο Δημοτικό, είτε γιατί αρραβωνιάζονται και παντρεύονται. Επειδή ξέρουμε, είναι ήδη παιδιά αρραβωνιασμένα από τα πέντε τους και μπορείτε να δείτε 13χρονα να έχουν παντρευτεί και να έχουν κάνει δύο παιδιά»*

Οι εκπαιδευτικοί, ωστόσο, αναφέρονται με παράπονο στο αίσθημα της αδιαφορίας που ορισμένες οικογένειες δείχνουν για τη φοίτηση των παιδιών τους. Παρόλο που σε αρκετές περιπτώσεις κατανοούν τον αγώνα που δίνουν οι οικογένειες να επιβιώσουν ωστόσο θεωρούν πως υπάρχουν και περιπτώσεις για τις οποίες η αδιαφορία είναι αδικαιολόγητη γεγονός που καταδικάζει τα παιδιά στην εγκατάλειψη του σχολείου μέσα από μια σταδιακή πορεία απομάκρυνσης. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά μιας εκπαιδευτικού η οποία αναφερόμενη στους Ρομά επισημαίνει emphatically πως *«Οι Ρομά έχουν μια σταθερή αδιαφορία για την εκπαίδευση όλα αυτά τα χρόνια, 35 χρόνια που δουλεύω. Δεν έχει γίνει καμία αλλαγή ...»*.

Ωστόσο εκπαιδευτικός με πολυετή εμπειρία αναφέρεται emphatically σε ένα γενικό αίσθημα αδιαφορίας που διέπει όχι μόνο τις «κοινωνικά ευπαθείς» ομάδες αλλά συνολικότερα την ελληνική κοινωνία και κατά κανόνα τους γηγενείς απέναντι στο σχολείο σε σχέση με το παρελθόν: *«Στο παρελθόν τους γονείς τους είχαμε μέσα στο σχολείο. Ζήταγες κάτι π.χ για μια γιορτή και σου έφερναν τα πάντα. Τώρα; Ή το ίδιο πράγμα και στις συγκεντρώσεις γονέων...»* Αυτή η εικόνα κατά τη γνώμη της συνδέεται και με τη γενικότερη κοινωνικοοικονομική υποβάθμιση της περιοχής όπως μας αναφέρει αφού σε άλλες περιοχές της Αθήνας μπορεί να μην συμβαίνει αυτό.

Χαρακτηριστική είναι η αναφορά που επισημαίνει πως οι λίγοι ντόπιοι που έχουν μείνει στην περιοχή επιλέγουν την ιδιωτική εκπαίδευση για ένα καλύτερο εκπαιδευτικό περιβάλλον.

- **η σχολική τους πορεία και η σχέση τους με το σχολείο**

Σύμφωνα με τον Διευθυντή Α΄ βάθμιας εκπαίδευσης τα προβλήματα που σχετίζονται με τη μαθητική διαρροή «αφορούν στην ουσία της ίδιας της εκπαίδευσης». Κι αυτό γιατί κάθε φορά το σύστημα δεν ήταν πάντα έτοιμο να αντιμετωπίσει το ζήτημα της ένταξης. Ωστόσο, αυτό που κατά τη γνώμη του είναι ιδιαίτερα κρίσιμο σχετίζεται με το ζήτημα της ένταξης των μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα και ιδιαίτερα με τη δημιουργία τάξεων υποδοχής οι οποίες επιδρούν καθοριστικά στην πορεία και την εξέλιξη των μαθητών μέσα στο σχολείο. Ενδεικτική είναι η αναφορά: «Για παράδειγμα τα δύο τελευταία χρόνια όταν είχαμε μεγάλο αριθμό προσφυγικού πληθυσμού στα σχολεία έπρεπε να υπάρχει μία πρόβλεψη για τη δημιουργία τάξεων υποδοχής(...) Φέτος είναι πάνω από 100 οι τάξεις υποδοχής, με σχολεία που έχουν πάνω από ένα τμήμα υποδοχής, προκειμένου να μπορέσει να αντιμετωπιστεί η ένταξη των παιδιών με στόχο να αντιμετωπιστεί το εκπαιδευτικό ζήτημα αλλά και το κοινωνικό ζήτημα της συνύπαρξης των παιδιών με τα άλλα παιδιά στο κανονικό σχολείο».

Σύμφωνα με την ίδια θεώρηση, εκτός από τις τάξεις υποδοχής, οι οποίες υποβοηθούν σημαντικά το εκπαιδευτικό έργο, απαιτούνται και μια σειρά σχολικών δραστηριοτήτων οι οποίες συμβάλλουν αποφασιστικά στην ενδυνάμωση του ενταξιακού εγχειρήματος. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Διευθυντή υπάρχουν στην περιφέρεια θεσμοθετημένες δομές και προγράμματα όπως «Περιβαλλοντική εκπαίδευση, πολιτιστικά θέματα, αγωγής υγείας» μέσω των οποίων τα σχολεία δικτυώνονται, οι εκπαιδευτικοί επιμορφώνονται και επιτυγχάνονται καλύτερα αποτελέσματα. Ειδικότερα στο ζήτημα της εκπαίδευσης των προσφύγων που αποτελούν και την πιο κρίσιμη «ομάδα ευπάθειας» η οποία εμφανίζει σημαντικές πιθανότητες προς τη διαρροή, εμπλέκονται φορείς όπως ο Δήμος (στην προκειμένη περίπτωση ο Δήμος Αθηναίων με μεγαλύτερη συμμετοχή) καθώς και οι Μ.Κ.Ο. που διαμεσολαβούν για την εγγραφή και την ένταξη των μαθητών.

Σύμφωνα με τη Διευθύντρια, στο εν λόγω σχολείο το έντονο στοιχείο της πολυπολιτισμικότητας σε ορισμένες περιπτώσεις επιφέρει σημαντικές δυσκολίες στο επίπεδο της ένταξης αφού οι διαφορές στην κουλτούρα απαιτούν μεγάλη δουλειά για να εξομαλυνθούν, παρόλο που οι διαφορές στην θρησκεία και στις πολιτισμικές καταβολές δεν αποτελούν εμπόδιο. Ωστόσο το ζήτημα της γλώσσας εμφανίζεται ως ένα σοβαρό εμπόδιο στην ένταξη και στην εκπαιδευτική πορεία ενός μαθητή αλλά και σε αυτό το επίπεδο καταβάλλονται σημαντικές προσπάθειες με εξαιρετικά καλά αποτελέσματα. Χαρακτηριστική είναι η συνδρομή της ΜΚΟ «Μετάδραση», η οποία προσέφερε όπως μας αναφέρουν ενισχυτικό εκπαιδευτικό υλικό για τη γλώσσα και τα μαθηματικά με πολύ καλή ανταπόκριση και θετικά αποτελέσματα στο επίπεδο της διαπολιτισμικής μάθησης. Στο ίδιο θέμα αναφέρονται και οι εκπαιδευτικοί επισημαίνοντας το μεγάλο μορφωτικό έλλειμμα που φέρουν τα παιδιά ερχόμενα στο σχολείο ακόμα και σε βασικούς γραμματισμούς (γλώσσα, μαθηματικά), γεγονός που καθιστά εκτός από αναγκαία, ιδιαίτερα επίπονη και απαιτητική τη δουλειά στις τάξεις υποδοχής.

Σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς το πρόβλημα της έντονης κινητικότητας, συνδέεται με το πρόβλημα της διαρροής δημιουργώντας εξαιρετικά προβλήματα στη μάθηση και αποθαρρύνοντας τη σχέση με το σχολείο. Σε ένα μαθητικό πληθυσμό που είναι έντονα ετερογενής, είναι δύσκολο μας εξηγούν να διαμορφώσει κανείς μια στρατηγική προγραμματισμού, γεγονός που αποδιοργανώνει τις προσπάθειες μας να ενισχύσουν αποτελεσματικά εκείνους οι οποίοι δυσκολεύονται εξαιρετικά. Αυτό δημιουργεί σε πολλές περιπτώσεις φυγόκεντρες τάσεις από το σχολείο και τις διαδικασίες του. Χαρακτηριστική είναι και η αναφορά για το θέμα αυτό από εκπαιδευτικό του 23^{ου} Δημοτικού: «Αυτή η διαρροή είναι πολύ μεγάλο πρόβλημα για μια τάξη, όταν προσπαθείς να βάλεις ένα πρόγραμμα, κάποιους στόχους εκπαιδευτικούς, στη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Είναι πάρα πολύ δύσκολο κάθε βδομάδα να έρχεται ένα παιδί που πρέπει να το εντάξεις και το οποίο δεν ξέρει καν την γλώσσα. Επίσης πάρα πολλά από αυτά τα παιδιά που είναι μέσα στην τάξη, το μεγαλύτερο ποσοστό ή δεν μιλάει καθόλου την γλώσσα, ή έχει ένα πολύ φτωχό λεξιλόγιο (...) για να μπορούμε να συνεννοηθούμε».

- **οι τοπικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες**

Αναφορικά προς το ζήτημα των ιδιαιτεροτήτων που εμφανίζονται στην εν λόγω περιοχή ο διευθυντής Α΄ βάθμιας εκπαίδευσης επισημαίνει πως είναι σημαντικό ότι το ζήτημα της στέγασης, αλλά και το ζήτημα της ομαλής φοίτησης σε πολλές περιπτώσεις αντιμετωπίζεται με συνέργειες τόσο με τους Δήμους και φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης όσο και Μ.Κ.Ο αντίστοιχα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Διευθυντή στο ζήτημα της διαρροής υπερέχει ο οικονομικός παράγοντας ως βασικό πρόβλημα των οικογενειών και όχι τόσο το πολιτισμικό, αφού κατά τη γνώμη του το ζήτημα της πολιτισμικής ένταξης σε γενικές γραμμές αντιμετωπίζεται με καλύτερους όρους σε σχέση με το παρελθόν. Συγκεκριμένα τα παιδιά από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα εντάσσονται είτε μέσω του σχολείου, είτε μέσω μιας ευρύτερης κουλτούρας ένταξης η οποία έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια στο εκπαιδευτικό μας σύστημα. Ωστόσο κατά τη γενικότερη εκτίμηση του για το πρόβλημα της διαρροής στο Δημοτικό και ειδικότερα στις ηλικίες 6-12 ευθύνονται περισσότερο οι οικογενειακές επιλογές και οι κοινωνικές δομές και λιγότερο οι ίδιοι οι μαθητές αφού στις ηλικίες αυτές δεν δύνανται οι ίδιοι να παρέμβουν δραστικά.

Αναφορικά προς το 23^ο Δημοτικό σχολείο, σύμφωνα με τη Διευθύντρια, η ιδιαιτερότητα που εμφανίζει, σχετίζεται με το ότι οι γηγενείς κάτοικοι έχουν μετοικήσει σε άλλες περιοχές της Αθήνας. Το ελληνικό στοιχείο εκπροσωπεί περίπου το 20% των μαθητών με συνέπεια οι γονείς να είναι από πολλές εθνικότητες. Οι σχέσεις ωστόσο με το Σύλλογο Γονέων χαρακτηρίζεται εξαιρετική και οι γονείς ανταποκρίνονται σε δραστηριότητες και πρωτοβουλίες του σχολείου καθώς σε εκκλήσεις για βοήθεια σε επίπεδο μετάφρασης, διερμηνείας ακόμα και διαμεσολάβησης σε άλλους γονείς οι οποίοι είτε δεν μιλούν τη γλώσσα, είτε δεν έχουν προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Ωστόσο οι εκπαιδευτικοί χαρακτηρίζουν τη σχέση με τους γονείς σε πολλές περιπτώσεις «ανύπαρκτη» λόγω του ότι συνδέεται με μια γενικότερη «στάση αδιαφορίας» απέναντι στο σχολείο και την εκπαίδευση. Σύμφωνα με εκπαιδευτικό του 23^{ου} Δημοτικού Σχολείου : «ένα τεράστιο πρόβλημα για μένα είναι και η αδιαφορία των οικογενειών τους στο θέμα της εκπαίδευσης. Αυτό για μένα

είναι ένα τεράστιο θέμα, το οποίο δεν έχει σχέση μόνο με αυτά τα παιδιά τα οποία μιλάμε. Λίγο ως πολύ είναι «λογικό» να υπάρχει μία αδιαφορία από την οικογένεια γιατί δεν ξέρουν καν που θα ζήσουν(...)».

Το ζήτημα του εκπαιδευτικού υλικού, το ζήτημα της μετάφρασης και της διερμηνείας κατά τη γνώμη της Διευθύντριας θα πρέπει να θεσμοθετηθούν και να ενισχυθούν ώστε να βοηθηθεί το εκπαιδευτικό προσωπικό. Ωστόσο ένα σημαντικό ζήτημα είναι πως για σχολεία, όπως το συγκεκριμένο, απαιτεί περισσότερο έμπειρους εκπαιδευτικούς που να διαθέτουν εμπειρία και γνώσεις από όλο το εύρος των τάξεων. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών, οι νεότεροι συνάδελφοι παρά το νεαρό της ηλικίας, τα προσόντα και την όρεξη για δουλειά δεν έχουν πλήρη και συνολική εικόνα του εύρους των αναγκών που η ένταξη απαιτεί ώστε να αποφεύγεται το ενδεχόμενο της απογοήτευσης και εν τέλει της απομάκρυνσης από το σχολείο.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως το εν λόγω σχολείο διαθέτει εκπαιδευτικό προσωπικό με σταθερή σχέση, ενώ οι σχέσεις μεταξύ των διδασκόντων χαρακτηρίζονται πολύ καλές. Σε επίπεδο μαθητών, παρόλο που υπάρχει η αίσθηση μια σχετικής επιφυλακτικότητας λόγω της πολιτισμικής ετερογένειας, δεν εμφανίζονται φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας ενδεχομένως είτε γιατί δεν υπάρχει κυρίαρχη ομάδα, είτε γιατί όλοι συνδέονται όπως λέει χαρακτηριστικά η Διευθύντρια με ένα γνώρισμα: «τις ταλαιπωρίες που τους ενώνουν».

Αναφορικά προς το ζήτημα της συνεργασίας του σχολείου με τους γονείς, σύμφωνα με εκπαιδευτικό του 23 Δημοτικού Σχολείου : «Ανύπαρκτη θα την έλεγα. Δεν είναι προβληματική, είναι ανύπαρκτη. Δεν ανταποκρίνονται και για μένα είναι προβληματικοί και ως γονείς. Δηλαδή εγώ δεν θεωρώ ότι μπορείς να παίρνεις μία μητέρα τηλέφωνο που έχει ένα εξάχρονο και αυτό θα το πω και σαν μητέρα, το κινητό της να είναι κλειστό ή να μην λειτουργεί και αν ποτέ τη βρεις να της λες ότι το παιδί της έχει μεταφερθεί στο νοσοκομείο και εκείνη μάνα να σου λέει «μου το φέρνεις και πίσω;» χωρίς να ρωτήσει τι έχει το παιδί. Αυτό δεν είναι ένα παράδειγμα; Παίρνεις μια μάνα τηλέφωνο να της πει ότι κλαίει το εξάχρονο πονάει η κοιλιά του και σου λέει δεν πειράζει θα έρθω στις τρεις να το πάρω. Όταν λοιπόν μία οικογένεια δεν ενδιαφέρεται για την υγεία του παιδιού τους, θα ενδιαφερθεί για την εκπαίδευση;»

Ωστόσο, σύμφωνα με εκτιμήσεις και κατόπιν συζήτησης γύρω από θέμα αυτό οι εκπαιδευτικοί παραδέχονται πως εμφανίζεται μια μικρή διαφοροποίηση. Κατά τη γνώμη τους σε σχέση με τους πρόσφυγες, μετανάστες και γενικότερα αλλοδαπούς γονείς, η συνεργασία με τους γονείς Ρομά κρίνεται δυσκολότερη. Κι αυτό γιατί οι πρώτοι σε πολλές περιπτώσεις και παρά τις αντιξοότητες βλέπουν το σχολείο ως σανίδα σωτηρίας για τα παιδιά τους, αντίθετα για ορισμένους γονείς Ρομά το σχολείο δε φαίνεται να αποτελεί μηχανισμό ανοδικής κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας. Σύμφωνα με εκπαιδευτικό του 23^{ου} Δημοτικού: *«Οι Ρομά έχουν μία αδιαφορία προς την εκπαίδευση η οποία είναι σταθερή για μένα. Τα 35 χρόνια που δουλεύω, δεν έχει καμία αλλαγή και αν αυτή τη στιγμή βρίσκονται περισσότεροι Ρομά στο σχολείο, για μένα βρίσκονται για τα επιδόματα που παίρνουν και όχι γιατί πραγματικά θέλουν να μορφωθούν. Τους αρέσει και θέλουν να ζουν σε αυτό τον τρόπο ζωής. Διαφωνούν με το κράτος που θέλει να τους εντάξει. Τώρα βέβαια εκφράζω προσωπικές απόψεις που είναι και εμπειρικές».*

Σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς η περιοχή τα τελευταία χρόνια εμφανίζει μια σημαντική ανασύνθεση σε επίπεδο πληθυσμού με αποτέλεσμα οι παραδοσιακοί ντόπιοι κάτοικοι να έχουν μετοικήσει και να έχουν εγκατασταθεί γύρω από το σχολικό συγκρότημα είτε πρόσφυγες, είτε μετανάστες, είτε Ρομά με συνέπεια να έχει αλλάξει εντελώς χαρακτηριστικά η εν λόγω περιοχή. Θεωρούν πως αυτή η ανασύνθεση έχει επηρεάσει αισθητά το κοινωνικό οικονομικό επίπεδο της περιοχής γεγονός που έχει ευθεία αντανάκλαση και στο επίπεδο της εκπαίδευσης αλλά και των σχολείων της γύρω περιοχής.

Ωστόσο για το θέμα της μαθητικής διαρροής εκφράζεται και η άποψη πως δεν ευθύνεται ο οικονομικός παράγοντας, αλλά οι πολιτισμικές καταβολές οι οποίες συνδέονται με κατεστημένες νοοτροπίες απέναντι στον σχολικό θεσμό και την ίδια την εκπαίδευση. Κι αυτό συμβαίνει λόγω των έντονων διαφορών σε επίπεδο κουλτούρας και πολιτισμικών διαφορών. Παρόλα αυτά αναφέρεται πως το κριτήριο της ένταξης και της στρατηγικής που μια οικογένεια έχει, καθορίζει σε σημαντικό βαθμό το ζήτημα της μαθητικής διαρροής. Για παράδειγμα οι οικογένειες που έχουν αποφασίσει τη μόνιμη εγκατάσταση στην περιοχή ή στη χώρα συνολικότερα, επενδύουν κατά κανόνα περισσότερο στην εκπαίδευση και στο ίδιο το σχολείο. Όπως επισημαίνουν οι

εκπαιδευτικοί, αυτό συνέβη με μετανάστες από την Αλβανία, ή από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, ενώ εμφανίζεται λιγότερο σε χώρες από την Ασία και την Αφρική που βλέπουν τη χώρα ως ενδιάμεσο σταθμό. Κατά συνέπεια σύμφωνα με το σκεπτικό αυτό, εκείνοι οι οποίοι πασχίζουν να σταθεροποιηθούν τα παιδιά τους στο σχολικό περιβάλλον και να προχωρήσουν, είναι εν τέλει και αυτοί που θέλουν να εγκατασταθούν μόνιμα στη χώρα και κατά κανόνα προσπαθούν να συμμετέχουν στις δράσεις και τις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνει η σχολική μονάδα.

Συμπεράσματα- Συζήτηση

Το πρόβλημα της μαθητικής διαρροής, όπως αποτυπώνεται στις συνεντεύξεις και τις αναφορές και στις τρεις περιοχές στις οποίες επιχειρήθηκε μια «εκ του σύνεγγυς» προσέγγιση, συνδέεται με μια σειρά από γενικές παρατηρήσεις που αποτελούν «οριζόντια» χαρακτηριστικά τα οποία οφείλουμε να λάβουμε σοβαρά υπόψη. Ωστόσο, είναι ιδιαίτερα κρίσιμο να τονίσουμε πως τα χαρακτηριστικά αυτά, σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν αντιπροσωπευτικές κατηγορίες, οι οποίες ερμηνεύουν εξολοκλήρου το φαινόμενο της μαθητικής διαρροής στην ελληνική επικράτεια. Απεναντίας, Διατηρούμε ωστόσο μεθοδολογικά, τη διαπίστωση πως σε καμία περίπτωση τα συμπεράσματα και οι εν λόγω παρατηρήσεις δεν αποτελούν καθολικά και αντιπροσωπευτικά σχήματα. Αντίθετα συνιστούν επιμέρους όψεις, διαστάσεις και εκδοχές που οφείλουμε να διερευνήσουμε ακόμα περισσότερο μακριά από αξιολογικές κρίσεις, ιδεολογικές εμμονές ή στερεοτυπικές αναφορές που συσκοτίζουν την ανάλυση και ερμηνεία του φαινομένου. Επιπροσθέτως, οι όψεις αυτές αποτελούν σοβαρά ευρήματα μιας συγκροτημένης και ψύχραιμης προσέγγισης ενός πολυπαραγοντικού φαινομένου, στοιχεία που καταθέτουμε ως συμπερασματικά αποστάγματα μιας δομημένης προσέγγισης με σκοπό τη δημιουργική συζήτηση, αλλά και τον έλλογο κριτικό αναστοχασμό με μία και μόνο αταλάντευτη στρατηγική: τη δρομολόγηση καλών πρακτικών, αλλά και τη βελτιωτική παρέμβαση σε διαχρονικές παθογένειες που αναπαράγουν και εντείνουν το συγκεκριμένο πρόβλημα.

Αναμφίβολα, το ζήτημα της χαμηλού επιπέδου κοινωνικοοικονομικής προέλευσης εμφανίζεται ως «οριζόντια» παράμετρος σε όλο το εύρος των συζητήσεων και των αναφορών γύρω από το ζήτημα της μαθητικής διαρροής, γεγονός που υποδηλώνει πως εμφανίζεται μια σοβαρή συσχέτιση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου της οικογένειας με το εν λόγω φαινόμενο. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, το ζήτημα της διαρροής αφορά μαθητές από οικογένειες που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικά και οικονομικά στρώματα, χαρακτηριστικό που συνδέεται με επαγγελματικές δραστηριότητες οι οποίες είτε αποδίδουν χαμηλά εισοδήματα, είτε διαμορφώνουν ένα εξαιρετικά περιορισμένο κύκλο κοινωνικών επαφών και κοινωνικών σχέσεων με συνέπεια το χαμηλό βαθμό γοήτρου και κοινωνικής επιρροής. Αντιλαμβανόμαστε ουσιαστικά πως αναφερόμαστε σε κοινωνικά «ευπαθείς» ομάδες οι οποίες ενσωματώνουν μια σειρά από

χαρακτηριστικά που εδράζονται σε ταξικά, κοινωνικοοικονομικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα, τα οποία διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στο ζήτημα της εμφάνισης του εν λόγω φαινομένου.

Επιπροσθέτως, μια ακόμα διάσταση η οποία συνδέεται και με το ζήτημα της οικονομικοκοινωνικής προέλευσης, αφορά στο στοιχείο της κινητικότητας και γενικότερα στη μετακίνηση των πληθυσμών, αφού στην πλειοψηφία των περιπτώσεων αυτή λαμβάνει χώρα με όρους βίαιους και προβληματικούς. Είναι προφανές πως ο τρόπος της μετακίνησης, η συχνότητα, ο βαθμός έντασής της, οι συνθήκες μέσω των οποίων αυτή υλοποιείται κ.ο.κ (π.χ προσφυγική κρίση, οικονομική μετανάστευση, «τρόπος ζωής», κ.λπ.) επηρεάζουν στην πλειοψηφία των περιπτώσεων τις διαδικασίες μετάβασης, ένταξης και ανέλιξης σε ένα εκπαιδευτικό πλαίσιο γεγονός που οφείλουμε να λαμβάνουμε σοβαρά υπόψη μας.

Πέρα από το ζήτημα της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης, το ζήτημα της μαθητικής διαρροής εμφανίζεται εντονότερο σε περιοχές που το οικιστικό περιβάλλον παρουσιάζει έντονα στοιχεία υπανάπτυξης και ευρύτερης πολιτιστικής υποβάθμισης. Συγκεκριμένα, αποτυπώνεται εντονότερα σε περιοχές που η εικόνα τους εμφανίζει σοβαρές ελλείψεις σε εκπαιδευτικές υποδομές, αθλητικές και πολιτιστικές εγκαταστάσεις. Είναι προφανές πως στις συγκεκριμένες περιπτώσεις, το χωροταξικό περιβάλλον δεν εμφανίζεται ελκυστικό αφού δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου αυτό αποπνέει την εικόνα οικισμών αλλά και περιοχών με σημαντικές ελλείψεις καθώς και συμπτώματα εγκατάλειψης, στοιχεία που δεν ευνοούν τις διαδικασίες μετάβασης αλλά και παραμονής στο σχολικό πλαίσιο.

Μία ακόμα σημαντική παράμετρος που αναδεικνύεται από τα ερευνητικά ευρήματα είναι το ζήτημα της πολιτισμικής ταυτότητας. Στις συγκεκριμένες περιοχές οι Ρομά κοινότητες εμφανίζουν μια έντονη συσχέτιση με το φαινόμενο της διαρροής, διαπίστωση, όμως, που σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να γενικευθεί στο σύνολο του εν λόγω πληθυσμού, ούτε να γίνει συνώνυμη ιδιότητά του. Είναι ωστόσο σαφές πως παραδοσιακά στερεότυπα που σχετίζονται με την κοινωνική προοπτική των δύο φύλων, τον ρόλο των κοριτσιών στην οικογένεια, το ρόλο των αγοριών στην κοινότητα, τα επαγγελματικά πρότυπα, τα έθιμα και τις δοξασίες που συνοδεύουν τις συλλογικές

αναπαραστάσεις των Ρομά κ.ά. διαδραματίζουν έναν κρίσιμο ρόλο στις διαδικασίες ένταξης και μετάβασης στους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι περιπτώσεις που συνδέονται με διαφορετικά και κατά κανόνα μειονοτικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, αφού ζητήματα, όπως η γλωσσική, θρησκευτική και η γένει η πολιτισμική ετερότητα, δυσχεραίνουν το ζήτημα της πρόσβασης αλλά και της συγκράτησης του μαθητικού πληθυσμού στις σχολικές αίθουσες.

Κρίσιμο, επίσης, αναδεικνύεται και το ζήτημα του «μορφωτικού - πολιτισμικού κεφαλαίου», το οποίο εμφανίζεται εξαιρετικά ισχνό, αδύναμο και περιορισμένο στις περιπτώσεις αυτές, αφού πολλοί γονείς ακόμα και σήμερα εξακολουθούν να παραμένουν είτε αναλφάβητοι, είτε να γνωρίζουν ελάχιστα την επίσημη εκδοχή της γλώσσας γεγονός που δημιουργεί εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες για την εξέλιξη και την προοπτική των παιδιών στις διαδικασίες των εκπαιδευτικών και κοινωνικών μηχανισμών. Επιπροσθέτως, η αδυναμία τους να κατανοήσουν αλλά και να χρησιμοποιήσουν τους επίσημους και κυρίαρχους κώδικες που το σχολείο χρησιμοποιεί αναπόφευκτα προκαλεί σημαντικά εμπόδια στη μετέπειτα πορεία και μετεξέλιξη των εν λόγω μαθητών γεγονός που δυσχεραίνει τις διαδικασίες ανοδικής διαγενεακής εκπαιδευτικής κινητικότητας.

Σημαντικό, επίσης, εύρημα, αποτελεί η κοινή διαπίστωση πως το πρόβλημα της μαθητικής διαρροής δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί μονομερώς από την εκπαιδευτική κοινότητα, γεγονός που τεκμηριώνεται τόσο στην εμφανώς ανεπαρκή υποστήριξη από κοινωνικούς φορείς και λειτουργούς όσο και στις επικλήσεις των ίδιων των υποκειμένων για αρωγή και στήριξη από την πολιτεία. Υπό την έννοια αυτή δίνεται η αίσθηση πως οι εκπαιδευτικοί δεν μπορούν μόνο μέσα από τις παιδαγωγικές πρακτικές και την καθημερινή τους δράση να αντιμετωπίσουν επαρκώς τα προβλήματα που είτε προϋπάρχουν, είτε αναδύονται στις σχολικές κοινότητες, αφού αυτά σχετίζονται με την οικογενειακή και κοινωνική προέλευση των μαθητών καθώς και με ανισότητες και παθογένειες που a priori ενδημούν. Συνεπάγεται, λοιπόν, πως εκφράζεται ευθέως το αίτημα μιας γενικότερης στρατηγικής αντιμετώπισης των προβλημάτων που σχετίζονται με όλες εκείνες οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες των

οποίων τα παιδιά εμφανίζουν υψηλές πιθανότητες εμφάνισης του φαινομένου της σχολικής διαρροής και κατ' επέκταση της πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης.

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως στο πλαίσιο της διερεύνησης μας θα είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο εσωτερικεύονται τα αντικειμενικά δεδομένα του εξωτερικού περιβάλλοντος σε επίπεδο ατομικής συνείδησης. Αυτό σημαίνει πως ερευνητικά θα είχε σημαντικό να μπορούσαμε να διεισδύσουμε στις αφηγήσεις των ίδιων των υποκειμένων για το πώς έφτασαν στην απόφαση της σχολικής εγκατάλειψης ή κάτω από ποιες συνθήκες αυτή επισφραγίστηκε ως απόφαση ζωής. Αυτό είναι σαφές πως προϋποθέτει μια εντελώς διαφορετική έρευνα με διαφορετικά μεθοδολογικά εργαλεία και τεχνικές προσέγγισης των ίδιων των υποκειμένων. Ωστόσο, κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε και τη διάσταση αυτή με σκοπό την καταγραφή και την αξιοποίησή της στο μέλλον.

Είναι, επίσης, σημαντικό στο σημείο αυτό, να επισημάνουμε πως εκφράζεται μια έντονη αμφιβολία για το πόσο αποτελεσματικές μπορεί να αποδειχθούν οι επιδοματικές πολιτικές απέναντι στο ζήτημα της μαθητικής διαρροής. Είναι σαφές πως βραχυπρόθεσμα ενδέχεται να λειτουργούν ανακουφιστικά για τους οικογενειακούς προϋπολογισμούς και ιδίως για «κοινωνικά ευπαθείς» ομάδες. Ωστόσο, αν δεν συνδυαστούν με άλλα ενταξιακά εργαλεία και δεν συνδεθούν μακροπρόθεσμα με στρατηγικές αλλαγής των στερεοτύπων και των αξιακών ιεραρχήσεων σε επίπεδο στάσεων και καθημερινών πρακτικών, δε διαφαίνεται εύκολο να ευδοκιμήσει μια περισσότερο ευοίωνη προοπτική.

Σημαντικό, επίσης, ζήτημα αποτελεί το επίπεδο συνειδητοποίησης του προβλήματος της μαθητικής διαρροής από την τοπική κοινωνία. Πέρα από την ευρύτερη στρατηγική που η πολιτική χαράσσει σε κεντρικό επίπεδο, ιδιαίτερα κρίσιμη κρίνεται η συμβολή της τοπικής κοινωνίας και ιδιαίτερα του ρόλου που καλείται να διαδραματίσει η τοπική αυτοδιοίκηση στο επίπεδο της καθημερινότητας του σχολείου. Αναμφίβολα, οι πολιτικές σε κεντρικό επίπεδο εάν δεν συνδυαστούν εναρμονισμένα με το επίπεδο της τοπικής και περιφερειακής πολιτικής το φαινόμενο της μαθητικής διαρροής δε θα μπορέσει να αντιμετωπιστεί επαρκώς. Αυτό υποδηλώνει την ανάγκη για διαφοροποιημένες παρεμβάσεις σε τοπική και περιφερειακή κλίμακα αφού τα επιμέρους στοιχεία και οι κατά τόπους ιδιαιτερότητες

επιβάλλουν διαφορετικές παρεμβάσεις αλλά και απαντήσεις στο εν λόγω πρόβλημα. Η διαπίστωση αυτή συνδέεται με την ανάγκη περαιτέρω αρωγής από το σύστημα και τους θεσμούς κοινωνικής προστασίας με τρόπο που το πλαίσιο της εκπαιδευτικής πολιτικής να συναντά διαλεκτικά τη συνδρομή της κοινωνικής πολιτικής.

Αναμφίβολα το ζήτημα της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση και στο δημόσιο και κοινωνικό αγαθό της γνώσης αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα σε κάθε υγιή δημοκρατία. Πρόκειται για αξιακή παρακαταθήκη του πολιτισμού μας την οποία οφείλουμε να αναδεικνύουμε διαρκώς και κυρίως να διασφαλίζουμε χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς σε όλους τους ανθρώπους ανεξαιρέτως.

